

SEYYİD AHMED HÜSAMEDDİN

kaddesellâhü sırrahu'l âlî

“EDVÂR-I ÂLEM”
den
PARÇALAR

Hazırlayan

Seyyid Mûsâ Kâzım ÖZTÜRK

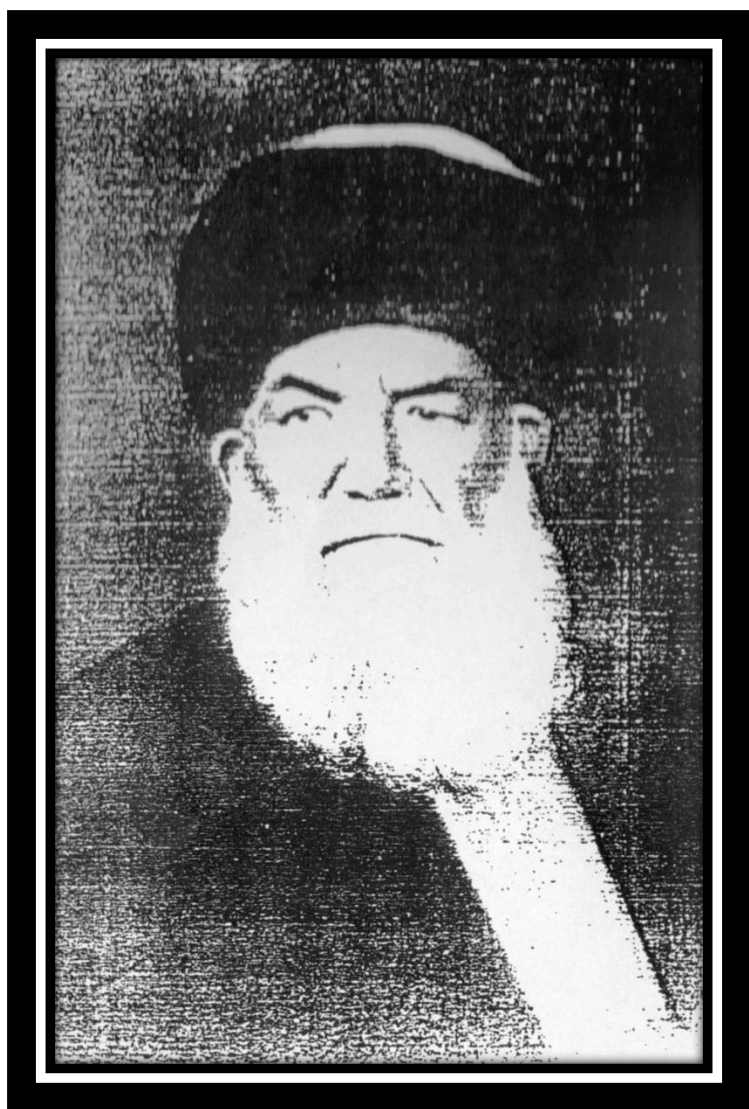
YENİ SAVAŞ Matbaası

1967-İZMİR

**Seyyid Ahmed Hüsâmeddin Hazretlerinin
eserlerinden iktibas edilmiştir.**

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
MUKADDEME	17
BİRİNCİ KISIM.....	21
2.BÖLÜM	29
3. BÖLÜM	36
4. BÖLÜM	43
Ahmaklık iki nevidir	51
5.BÖLÜM	52
6. BÖLÜM	59
İKİNCİ KISIM.....	69
1. BÖLÜM	69
2. BÖLÜM	76
3. BÖLÜM	79
4. BÖLÜM	81
5. BÖLÜM	87
6. BÖLÜM	93

ÖNSÖZ

«Edvâr-ı Alem'den parçalar» ismi altında neşrettiğim bu kitap, asrımızın büyük âlimlerinden Seyyid Ahmed Hüsâmeddin hazretlerinin (1313 — 189/) senesinde (Trablusgarb) de yazdıkları «Edvâr-ı Âlem Maaz-ı Cismânî» namındaki eserin «El Mirsâd» mecmuasında çıkan kısımlarından iktibas edilmiştir.

(Muavvizeteyn) sûrelerinin tevil suretiyle mânâlarını ihtiva eden bu büyük eserin aslı (1334 — 1915) senesinde vukua gelen Fatih yangınında, müşârünileyhin yüzden fazla olan diğer eserleri meyanında, yanmış bulunmaktadır.

Hâlen, yarım asırdan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen, kıymetinden hiç bir şey kaybetmemiş bulunan bu mühim eseri, mümkün olduğu kadar aslına sâdik kalarak, yaşayan lisanımızla tabî' ve meraklılarının istifadesine arz etmeği ve bu vesile ile Ahmed Hüsâmeddin hazretlerinin hâl tercemelerini okuyucularıma hulâsaten bildirmeği vazife addettim.

Seyyid-i müşârünileyh hazretleri (H. 1264 —1848) senesinin Zemherire tesâdüf eden Rebiül- evvel ayının üçüncü haftası Dağıstan'ın Rükâîl şehrinde dünyaya gelmişlerdir. Pederleri (Seyyid Mehmed Said-i Rükâîl) hazretleri ve valideleri (Şerife bint-i Abdullah) dır. İsm-i şerifleri (Ahmed) künyeleri (Eb-ül Haydar) lakabları (Sefer Hüsâmeddin, Tevfik, Hamdi ve Abdülgafûr) o lup mühr-

ü siyâdetleri (Ni'm-er-Refik Ahmed Tevfik) dir. Tecelli eden esmâ-i ilâhiyeden (Gafûr) ism-i şerifine mazhar olmuşlardır.

Pederi Said-i Rükâlî hazretleri Rus hükümet ve idâresini kabul etmediğinden oğlu Hüsâmeddin hazretleri ile birlikte (1277 – 1861) senesinde Kafkasya'dan (Puti) yoluyla İstanbul'a hicret etmişlerdir.

Zamanın sadrâzamı Ali Paşa, sâdât olmaları hasebiyle, maaş ve arazi vermek istemiş ise de Said-i Rükâlî hazretleri bu teklifi kabul etmeyerek oğlu ile birlikte hac maksadıyla Mekke-i Mükerreme'ye gitmişlerdir. Pederlerinin vefatı üzerine yalnız kalan Hüsâmeddin hazretleri yaya olarak Me dine-i Münevvere ye gitmişler; orada hâlini kimse ye arz etmeden münzeviyâne bir havat sürerek Hazret-i peygamber sallallâhü aleyhi ve sellemin ruhaniyetinden feyz almışlardır. Bilâhare mânevî bir emir ile Medine-i Münevvere'den ayrılarak Yanbu' da kaymakam bulunan Halil Paşanın delâleti ile İzmir'e çıkmışlar, pederlerinin vasiyeti üzere Denizli'de Şeyh Hacı Hasan Feyzi Efendi ile buluştuktan sonra (1286–1870) Uluburlu'da pederlerinin dostu Şeyh Hacı Mustafa efendinin nezdine giderek zaman-ı mevudun hulûlüne kadar tedris-i ulûm ile iştigal buyurmuşlardır. Burada bulundukları müddet zarfında İlmî ve fennî bir çok eserler vücûda getirmişlerdir. Hacı Mustafa efendi, Hüsâmeddin hazretlerinin ilim ve fazlını ve siyâdetini bildiğinden baldızını vererek akrabalık şerefini kazanmıştır.

(1300–1884) tarihinde cedd-i âlâları hazret-i Resûlullah sallallâhü aleyhi ve sellem den telâkki buyurdıkları bir emr-i mânevi üzerine Ankara vilâyetine bağlı Sivrihisar kazasına giderek orada halkı hak ve hakikat yolunda irşad ve Kuranın mânâsını açıklayarak öğretmek lütfunda bulunmuşlardır. Kısa bir zamanda memleketin bütün münevverleri müşârünileyhin etrafını alarak, hazret-i Rasûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellemden gelip kendilerinden akseden feyz ve bilgileri almağa cehd ve gayret etmişlerdir.

Kur an-ı kerimden ahz ve iktibas ettikleri bugünkü ilim ve fen ile dinin hakikatlerini ve insanların maddî ve mânevî terakki ve tekâmül yollarını halka tebliğ ve irşad buyurdıkları sırada etrafa şayi olan ilmî şöretleri bâzı garaz sahibi kimselerin nefislerini tahrike vesile olduğu cihetle. sırf İslâmiyetin yükselmesine vücûdunu hasreden bu muhterem seyyidi saraya başka türlü jurnal etmişlerdir. Müvesvis ve evhamlı padişah Abdülhamid keyfiyetin Ankara valisi Âbidin paşadan sorulmasını irade etmiştir. Âbidin paşa da seyyid-i müşârünileyhe Ankara'yı teşrifleri ricacında bulunmuştur.

Hüsâmeddin hazretleri, iki sene kadar Ankara'da kaldıktan sonra İstanbul'a ve bir müddet sonra da (1305—1889) tarihinde Bursa'ya giderek,. burada kalmayı tercih etmişler ve Maksem civarında bir medrese, bir mescit ve bir de ev inşa ettirerek, ilim tedris ve talimi ile meşgul olmuşlardır. Memleketin nadiren yetiştirdiği Hacı Kara Yusuf, Dağıstânî Hacı Mustafa, İçelli

Mustafa ve Bagavî zade Hacı Sadık efendiler gibi bir çok kıymetli âlimler sohbetlerine devamla zahirî ilimlerini mânevî feyizle tamamlamışlardır.

Bir takım cahiller ve garaz sahibi kimseler seyyid-i kerimi burada da rahat bırakmayarak saraya jurnal etmişlerdir. Abdülhamid, maaşlarına 250 kuruş ilâvesiyle Trablusgarb'de ikametlerini irade etmiş, o zaman Bursa valisi bulunan Münir paşa Hüsâmeddin hazretlerine bu iradeyi bizzat tebliğ etmiştir. Bir müddet İstanbul'da kaldıktan sonra da müşârünileyh Canik vapuru ile Trablusgarb'e hareket etmişlerdir. (1313—1897).

Trablusgarb'de bulundukları onbir sene zarfında bir çok âsar vücûda getirmişlerdir. Ezcümle «Tefsir-i kebir» ile «Müşahhasât-ı Süver-i Kur'âniye» namındaki değerli eserler burada yazılmaya başlanmıştır.

Trablusgarb'de, başta Müşir Recep paşa olmak üzere, askeri ve sivil erkân muntazaman sohbetleriyle müşerref olmuşlardır. Bu arada, bilhassa, Fransız konsolosu sık sık ziyaretlerine gelerek kendilerinden ilim tahsil etmiş ve Recep paşaya **(Bizim memleketimizde olsa bu zâtın altından heykelini dikerdik. Sizin nasıl bir hükûmetiniz var ki ilim ve fazlından istifâdeyi düşünmeyerek kendilerini buraya nefyetmiş.)** diyerek hayret ve teessüflerini gizliyelememiştir.

Hürriyetin ilânından sonra Trablusgarb'den Recep Paşa ile birlikte İstanbul'a gelerek yirmi gün kadar kaldıktan sonra Bursa ya azimet buyurmuşlardır. (1324—1908).

Bir buçuk sene kadar Bursa'da kaldıktan sonra İstanbul'a avdetle Topkapı caddesinde Çapa civarında sabık Konya valisi Ârifî paşanın konağını satın alarak (1334—1918) tarihine kadar burada ikamet buyurmuşlardır. Bu müddet zarfında, Sivrihisar'da bulundukları zaman yazmış oldukları. «Hakayık-üt-tecrîd fi Menâzil-it-tevhîd» namındaki eser ile «Müşahhasât-ı Süver-i Kur'aniye» den bazıları tab olunmuştur.

(1331—1915) talihinde Sivrihisar'daki dostlarının rica ve istirhamları üzerine oraya giderek iki sene kadar ikamet ettikten sonra tekrar İstanbul'a avdet etmişlerdir.

(1334—1918) tarihinde İzmir'e giderek yirmi gün kadar kalmışlar, avdetlerinin üçüncü günü vukua gelen Fatih yangınında yirmi edadan ibaret hane ve müştemilâtı kamilen yandığı gibi Seyyid-i müşârünileyhin kendi el yazısı ile tahrir buyurdıkları asar ve müellefattan yüz ciltten fazlası her tarafı kaplayan yangın ateşinden kurtarılamayarak kül olmuştur. Ancak, kerimeleri seyyide Fâtîmatüz- zehra tarafından yangından iki gün evvel bir sandık içine konulan «Müşahhasât-ı süver-i Kur'âniye» ile diğer bazı kitaplar ve risaleler kurtarılmıştır.

Yangından on beş gün sonra Bursa'daki hanelerine giderek bir buçuk sene kav ar burada kalmış, bilâhare Balıkesir'e azimetle iki ay kadar ikamet eylemişler ve her gün ziyaretlerine gelen yüzlerce muhibbine sûre-i (Fatîha) dan başlayarak (Fîl) sûresine kadar olan süver-i kur'âniyenin müşahhasât-ı celilesini tefsir ve takrir buyurmuşlardır. Balıkesir'den Bandırma'ya gelerek

burada da iki ay kaldıktan sonra (1337—1921) Şubatında İstanbul'u teşrif buyurmuşlardır.

Bu tarihten sonra Cerrahpaşa hastahanesi civarında bir ev satın alarak İstanbul'da ikameti ihtiyar etmişlerdir.

Memleketimizde Arapçaya vâkıf kimselerin günden güne eksilmekte olduğunu dikkate alarak halkın maddî ve manevî ihtiyaçlarını vasıtasız tatmin edebilmesi için Kur'anı kerimin nihayetsiz olan mânâsını burada yeniden takrîre başlamışlardır. (AMME), (TEBÂREKE) cüz-ü şerifleri ile (KEHF) ve (İSRÂ) sûreleri Türkçe olarak basılmış, ayrıca bu tefsir-i şeriften her cüzün havi olduğu huruf ve kelimât-ı müteşâbihat ve nükte ve rumuzâta ait (Vecize-tül-hurûf alâ manâtık-ıs-süver) namındaki külliyyatdan (AMME) cüzüne ait olan (Esrâr-ı Ceberût-ül Âlâ) namındaki eser de yazılacak basılmıştır. Bunlardan başka, evvelce (Semerat- üt-tubâ min ağsân-ı âl-i abâ) namındaki arapca eser (Mevâlid-i Ehl-i Beyt) ismi altında Türkçeye çevrilerek (Makasid-i Sâlikin) ve (Zübde-tül Meratib) namındaki eserlerle birlikte tab edilmiştir.

Bütün hayat ve mesailerini hakayık-ı dinîyeve talim ve halkı irşad ve tenvire hasreden ve insaniyetin yükselmesine çalışan bu sevvid-i muhterem II. Nisan. 1341 — 1925 tarihinde 1343 Ramazanının 18 ine tesadüf eden Cumartesi günü öğle vakti intikal-i dâr-ı beka eylemişlerdir.

Seyvid-i muhteremin hal tercemeleri yukarıda kısaca

dercedilmiştir. Hayatları, tedkik ve tettebbüe [derinlemesine araştırma, okuma, düşünme, öğrenme.] lâıyk, bıraktıkları eserle ise, bugün İslâm âleminde misli meydana getirilemeyecek derecede, yüksek bir ilmî kıymeti haizdir.

Ömürlerini; mübarek cedleri Hazret-i Rasûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellemin tebliğ buyurduğı Kur’ân-ı azimde gizli olan mânâ ve hakikatleri, fen ve sanayii halka izaha ve anlatmaya vakfeden bu seyyid, tefsir ve müşahhasât ile, çeşitli İlmî ve fennî yüzlerce cilt eser yazmışlardır. İslamların ilmen ve ahlâkan salâh ve saadetlerine sebep olacak dinî ve içtimaî hususâtı, hayat mücadelesinde terakki ve tekâmül yollarını göstererek medeniyet ve insaniyeti şerh ve tefsir buyurmuşlardır.

Eserlerinde Astronomi, Jeoloji, Biyoloji, Tabâbet ve diğer ilim ve fenlere dair mevzularda henüz keşfedilmemiş ve malûm olmayan bir çok noktalara tesadüf edilir. Bütün bu değerli eserlerinin yegâne me'hazi Kur’ân-ı azîm-üşşandır. Bu eserleri tedkik ve mütalea edenler (râtıb ve yâbis) her şeyi muhit olan Allah’ın kitabının, insanlara dünya ve ahrette saadet ve selâmetlerini tekeffül eden ne büyük İlâhî bir lütuf olduğuna kanaat hasıl ederler.

Kendisiyle görüşmek şerefini kazananlar, ruhî bir inşirah içerisinde saatlerce huzurundan ayrılmak istemezlerdi. Tefrik etmeksizin, herkese lütuf ve mülâyemetle muamele buyururlar, fukarayı doyurmağı severlerdi. Fakir veya zengin herkese aynî tarzda hitap ederek hatırlarını sorarlar, refah ve saadetlerine dua

buyururlardı.

Konuşmalarını dâimâ Kur'an-ı azîm-uş-şanın sûre ve âyetlerinin izah ve tefsirine hasr buyururlar ve lüzum olmadıkça dünya işlerinden bahsetmezlerdi. Kurtuluş ve yükselmemiz imkânlarının ancak elimizdeki kur'an-ı azîm-üş-şanda olduğunu ifade ve beyan buyurarak, mânâlarını zamanın ihtiyacına göre şerh ve tafsil eyleyerek, bu mukaddes kitabın ne büyük bir ilâhî mucize olduğunu, şümul ve ihâtasım belîğ ve açık bir dil ile izah buyururlardı. Her bahsi etrafıyla tahlil ve izah ederek itiraz ve tereddüdü mucip hiç bir karanlık nokta bırakmadıkları için dinleyenlerde tam bir inanış ve itminân hasıl ederlerdi.

Seyyid Ahmed Hüsâmeddin kaddesellâhü sırrahu'l âlî hazretleri bütün hayatlarını Türk milletinin tahsil seviyesini yükselterek cehaletten ve bilhassa taassuptan kurtulmasına hasretmişlerdir. Bu keyfiyet eserlerinde aşikâr olarak görölmektedir. Bundan yarım asır evvel **(yer yüzünde mevcudiyetimizi isbat edemezsek mülk ve milletimiz hüsrandır.)** buyurmuşlardır.

Derin ve çok uzak görüşlü elan mübarek seyyid, İstiklâl harbi yıllarında millî harekâtın her safhasını yakinen takip etmişlerdir.

(1338 — 1922) tarihinde Atatürk'e yazdıkları bir mektupta **«Uzun bir zamandan beri milletin felâketiyle, salâh ve felâhiyle uğraşıyorsunuz. Metanet gösteriniz.»**

Sözlerinden sonra muzafferiyetin yakın olduğunu tebşir buyurmuşlardır.

Atatürk'e karşı duydukları büyük itimat ve muhabbeti de şu sözlerle ifade etmişlerdir.

«Çi gam divâr-ı ümmet râ ki bâşed çün tü püştibân»

«Çi bâk ez mevc-i bahrân râ ki bâşed Nuh keştibân.»

Bu beyti kendileri şu şekilde tefsir buyurmuşlardır:

«Sizin gibi âli bir kumandan sefine-i ehl-i beyt muhabbeti mıntakasına dahil olunca emvâc-ı me-saipten ne zahmet çeker.»

Yeşilköy: 1 Mart 1953

Seyyid Mûsâ Kâzım ÖZTÜRK

MUKADDEME

«Edvâr-ı Âlem Maaz-ı Cismânî» namındaki eser için müellifi tarafından yazılan aşağıdaki mukaddeme, kitabımıza bir başlangıç olmak üzere buraya aynen ve teberrüken dercedilmiştir.

Hâlik-ı lemyezel hazretlerine hamd-ü sipâs ve şükr-übikıyâs ederiz ki avâlim- kevn-ü fesadı kudret-i fatıra-i samadaniyesiyle halk ve icâd buyurup hakayık-ı eşyâyı vahdaniyet- kibriyâ penahîsine mir at-ı ibret ve basiret ittihaz eylemiştir.

Salevât-ı kâfiye ve teslimât-ı vâfiye ol sebep-i hilkat-ı âlemin olan fahr-ül-mürselîn sallallâhü teâlâ aleyh-i ve sellem efendimiz hazretlerine sezâvâr-ı arz-ü ithâfdır ki mahbûb-u hass-ı rabb-i zül-izze olmak ile zât-ı akdes sıfât-ı nübüvvetlerinin meâli-i mukaddese-i risâletpenâhileri merâtib-i ikan-ı beşerden müteâlidir.

Âl ve ashâb-ı zevil ihtiramlarının kadr-i istisna ve şeref-i müstesnaları tarziye ve tekrimât-ı mü'minin ile bir kat daha ârâyışpezir-i mevki i ibcâî ve ifdaldır.

Furkan-ı mübîn ki câmi-i ulûm-u evvelin ve âhirindir. Her bir nokta ve harfi lâyuad ve lâyuhsâ hakayık-ı ilmiye ve şerâir-i kevnîyeye masdar-ı zuhûr ve tecelli olmuştur. İbârât-ı lafziyesini kıraat ve imlâ nasıl bir takım malûmat-ı evveliyeye muhtaç ise şehid-i maâni ve ledünniyatını idrâk ve müşâhede dahi bu babdaki maârif-i mahsusanın nüket ve hafâyâsına ilim ve vukuf

peyda etmeğe mütevakkıftır. Buna binaendir ki(Men fesserel kur'âne bireyihi fekad kefer) buyurulmuştur. Hod be hod kur'ân-ı kerimi tefsire kıyâm eden kimse nikab-ı elfâz ve kelâm ile hakayık-ı kur'âniyeyi setir ve maâni-i şerifesinin derk ve tefehhümünü işkâl etmiş olur. Çünkü vücûda getirdiği eser tehecci-i kur'an ilm-i mahsus ve mübecceline adem- terafukundan dolayı âdeta terceme-i lafziye hükmünde kalır. **Halbuki elfâz-ı kur'âniyenin müradif ve müşabihini idrâk ederek edilen nakil ve terceme ile şerâit-i lâzimesini istihzar ve telâkki ile bir ilm-i yakîn hâsıl ettikten sonra yazılacak tefsir ve verilen mânânın başka başka olması icabeder.** Bu yolda müdevven ve erbabına mahsus bir ilim olup asr-ı saâdettenberi ehli meyanında tedavül edegelmektedir.

Şu mukaddimatı arzdan maksad tefsir-i kur'ân-ı kerim gibi bir emr-i azîmin meksûbâta tevakkuf eden cihet-i ilmiyesinin böyle bir esas-ı mesûn-ül indirâsa müstenit olduğunu ve asıl (Verrâsîhûne fil'ilmi) mertebe-i bülend ve pür mealisinin cehd-ü amel ile beraber mevhubât-ı ilâhiyeye menût bulunduğunu der hatır ettirmekten ibarettir.

Kur'ân'ı azîm-üş-şânın maâni-i lafziyesi mir'ât-ı istidatta zuhûr eden bir lem'a ve bir akistir ki cemî-i efkârı muhittir. Şemsin tulûiyle eşyanın vücûd ve suret gösterdiği gibi levh-i istidattan miin'akis olan cereyan dahi elfâz ve savttan teâküs eder. Bunun için tercemelere Kur'ân denilmez. Belki müellifine nisbetle kendisine mahsus bir tefsir denilebilir.

Kur'ân tamamiyle terceme edilemez. Yalnız tercemesine kıyâm ve bu babda dikkat ve ihtimam edenler kendi ilim ve istidatları nisbetinde envâr-ı mukaddese-i Kur'ândan iktibas ettikleri efkâr ve malûmat) ifade ve beyan edebilir ki bu da deryadan bir katre, şemsden bir zerre mesabesinde kalır. Vâkıa lisan gibi şânı yalnız nâtıkiyyete âlet olmaktan ibâdet bir mizâb-ı sağirden maddeten mahsûs ve mer'i eşyâdan mâdâ gayri mahsûs ve gayri mer'i mevcûdâtı bile ihata eden böyle âlemî muhit bir derva-yı-azîmin cereyan ettirilmesi haric-i imkandır. (Vallâhü min verâihim muhit belhüve kur'ânün mecid).

Kur'ân-ı mecidm ihtiva ettiği havass-ı eşyaya ilim peyda ederek bütün bunları bir lafz ile tefhim ve tibyan muhaldır. Bu hâl güneşin âlemi şaşaadâr eden tek mil şuânı mecmû-u sukûp ve manâf izi sedd-ü bend ederek yalnız bir menfez bırakmakla sırf ona maksûr ve münhasır addetmek gibi bedahete karşı son derecede sarîh bir azv-ü bühtandır.

Zamanımızda ulûm-u dinîyenin mebnasını tezelzüle uğratan bir takım itikadât-ı sehifenin maatteessüf meydan alarak revaç bulmakta olduğunu dil-hûn ve müteessir bir nazar ile görmekte ve şu hâlin başlıca esbabının halkımızın itikad ve amel hususundaki kevve-i namiyelerini ciddi surette inkişaf ettirmemekten ibaret zan eylemekte idim. Bu babdaki tetkik ve tettebbüâtım zannımı kanâat derecesine getirdi. Mahza envâr-ı islâmiyeyi şaşaapâş-ı âfak edecek ulviyyet-i kur'âniyenin

a'yün-i iptisâr önünde irâe ve izhârı ve gitgide bir seylâb-ı müthiş hâlini almakta olan evham ve zunûn-u bâtıla cereyanlarına karşı ezhân-ı islâmiyânda ilmî, dinî ve itikadî esâsâtı tesbit ve istikrârı maksadiyle yazmış olduğum (**Edvâr-ı Âlem Maaz-ı Cismânî**) namındaki şu eseri ahlâfa yadigâr ettim. Cenâb-ı Hak ümit ettiğim feyz ve tesiri halk buyurursa bu suretle ben de nâil-i ecr-ü sevap olurum. Ve minallâhittevfik.

Trablusgarp 1313
Seyyid Ahmed Hüsâmeddin
(kaddesellâhü sırrahu'l âlî)

BİRİNCİ KISIM

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسولنا محمد
وعلى آله وصحبه وسلم اجمعين

«EÜZÜBİLLÂHİMİNEŞŞEYTÂNİRRACİM
BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHİM»

«ELHAMDÜLİLLÂHÎ RABBİL ÂLEMİM VES-SALÂTÜ
VESSELÂMÜ ALA HAYRÎ HALKİHİ MUHAMMEDİN VE ÂLÎHİ
VE SAHBİHİ ECMAİN»

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ 1 مَلِكِ النَّاسِ 2 إِلَهِ النَّاسِ 3 مِنْ شَرِّ
الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ 4 الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ 5 مِنَ الْجِنَّةِ
وَالنَّاسِ 6

«KUL EÜZÜ BÎRABBİNNÂSİ MELTKİNNÂSİ İLÂHİNNÂSİ MİN
ŞERRİL VESVÂSİL HANNÂS, ELLEZİ YÜVESVİSÜ Fİ
SUDÛRİNNÂSİ MİNEL CİNNETİ VENNÂS»

(Muavvizeteyn) adı ile anılan iki sûre-i şerife
peygamberimiz efendimizin müşahhasâtındandır.

Müşahhasât: Allâh ile kul arasında vârid olan münâsebât demektir. Gerek hidâyet gerek dalâlet –hangi isme mahsus ise– atâ-yı esma¹ dan nüzûl eder. Atâ-yı esmâdan vârid olan leyz mahlûka mevdû olan istidâda gelir; ilâhî varidatı, istidadında gizli olan hakikat tohumu ile ibraz ve izhâr eder. **Kul, irâdesi hasebile, talip; Allah ise haliktir.** Meselâ: eliyle güzel yazı yazmayı arzu eden bir kimse kendinde gizli olan istidadın sarf ile çalışırsa murâd ettiği şey (yâni güzel yazı yazmak) husule gelir. Murâd ettiği şeyin husule gelmemesi ise kendisinin irâde ve çalışmasındaki noksanlıktan ileri gelir.

Atâ-yı esmâ menziline zemine vârid olan füyûzatın mtivâzenesi, mahallin istidât ve kabiliyetiyle mütenâsıptır.

Âyet-i kerimede (RABBÎNNÂS, MELÎKİNNÂS, İLÂHİNNÂS) nazm-ı çelil terindeki (NÂS) ın zaruret ve ihtiyacı nisbetinde kendine muzâf olan şeyler, yâni (rab, melik, ilâh) teaddüt etmiştir. Zirâ, insanların terbiyeye, mülk ve maişete, ilâha ve ibâdete ihtiyacı vardır. İster istemez bunlara muhtâttır. Muzâfın teaddüdü de muzâf-ün ileyhin ihtiyâç ve zarureti nisbetindedir.

Bir rübubiyet ismi, sıfat olduğu takdirde, merbubda

¹ [Atâ-yı esmâ: Sübût âleminde vücûd â'emine neşir hâlinde nüzulden hâsıl olan eserdir ki, bununla müessiri idrâk mümkün olur. Meselâ: eşyanın zâhiren arz eylediği şekil ve hey'ettir. Şahsın adının, şahsına delâleti gibi.]

istenilen sevkîyat hâsıl olur. Diğer isim sıfat olursa mevsufun sıfatından sübût-u ru'yelini istilzam eder. Eşyâ Allahın sıratlarının mir'atıdır. Hazreti Mûsâ'nın Cenâb-ı Hakkı mir'âtı cebelden rü'yet buyurduğu gibi. Halbuki cebelin subut ve istikrarı el'an mukarrer ve muhakkaktır . Bu takdirce eşyâ, vech-i ahadiyetin sıfatının mir'âtı olup teaddüt ve isdidâdı miktarı, vech-i ahadiyete muzâf olan esmâ sıfatından müşahede olunur. Cebelin, cebel olmak itibârile, sükûn ve istikrarı malûmdur. Cenâb-ı Hak rü'yet-i cemâlini, sükûn veyahut hareketi hâlinde cebelin istikrârına talik eyledi. Bu ise, cebelin yaratılış hâli olmak hesabile Hazret-i Mûsâ eşyânın vücûdundan Hakkın vücûdunu müşahede buyurdu. Hangi cisim olursa olsun tabîî vücûdu, istikrarında mutlaka ve dâima esirî tesirlerle müteessirdir. **Hiç bir sâkin vücud yoktur. Fakat cisimlerin duruyor gibi görünmeleri tabîîdir. Allahın cebele olan tecellisini Mûsâ aleyhisselâm, bilmüşahede gördü, ki cebelin bütün eczası parçalanmış fakat yerinde sâbit ve hareketsizdi.** Bu tasarruf bütün cisimlerde mevcuttur. Nazar-ı risâlet penâhilerinde hattâ katı cisimleri dahi istikrarları hâlinde müteharrik gördü. Kendine baktı, vücûdunda da bu İlâhî kanunu müşahede ederek kendilerini bir sa'k hâleti istilâ etti, yâni düşüp bayıldı. Ayıldıktan sonra, eşyada Hakkın vücûdunu görmesi üzerine, bu görüşün iman ve İslâmın ilk mertebesi olduğuna şehâdet buyurdu.

Allah-u Teâlânın isimlerinden her bir isim için zâtî mezâhirden ona âit muayyen bir hisse vardır. Gerek ef'al ve gerek esmâ, ihâta ve vüs'at cihetlerine nazaran,

birbirinden daha geniş ve daha şümullüdür. Bâzısı bâzısına asıl ve kök, bâzısı bazısına tâli ve tâbi gibidir. Her ismin kemâli bir mazhardan zuhûr ve o hakikat ile diğer isimlerden ayrılır.

Arifler eşyanın sıfatını, mutassarrıfı olan esmâdan görüp, eşyâya ilim ve vukufu, işbu esmâ ile tahsil ederler. Memnu olan bir şey varsa o da eşyanın hakikatlerine vukufsuzluktan ibârettir. Cebelin hareket hâlinde istikrârını muhâl ve memnu hükmedenler, katı cisimlerin istikrârı bâletinde hareketini göremeyen kimseler gibi, eşyâyı bilmemekle mâzurdur. Meselâ: katı cisimlerden demirin istikrâr hâlinde hareketi his olunmaz; fakat bu demirden bir kurşun kalemi miktarı tedârik ve bir tarafı mengeneye veyahut sabit bir mahalle tesbit edilerek demirin öbür noktası hizasında mâkul nisbet uzaklığında bir cisim bırakıldıktan sonra o demir ısıtıldığı zaman mukabilinde bulunan cisme temas ettiği görülür. Mezkûr demirin karşısında bulunan cisimler eğer bir tel ile raptedilse katı cüzülerde vâki olan câzibe kuvveti tâyin olunabilir.

Dâne, ki (buğday) katı halde tasavvur olunur. Yere ekilen buğday Allah'ın kudret elinde türlü türlü kalıp ve şekillere giriyor. Evvelâ yerden sap hâlinde zuhûr ve sonra yaprak ve başak hâsıl ederek tekrar buğday oluyor. Evvelki dâne yaprak, sap ve başak oldu. Başaktaki efe neler atâ-yı esmadır. Bir buğdayda görülen şu devir ve sükun hakikaten insanı hayrete düşürecek derecede rabbani kudret ve azamete tam bir kemâl

delilidir. Sair eşyadaki hareket ve sükûn dahi bunun gibidir. Altı ay zarfında, ekilen buğdayın (**EDVÂR-I ÂLEM**) i devrederek eski vücûduna olan avdeti hakkın tasarrufuna açık bir nümunedir, ki arifleri hayrette bırakan derin ve ince meselelerdendir.

Gerek uzvî ve gerek gayri uzvî cisimler iki vecih üzere dâima devrederler. Bir vechi, hayatı talep ve hayata vusûl; diğer vechi memâtı talep ve ademe vusûldur. Birincisine küçük devir, ikincisine büyük devir denilir. Küçük devirde vücûdun hususiyetleriyle mümtâz olup müstait olduğu sıfatlarla zuhura gelir ve mevsuf olan sıfatların hükmünü kendisinde bularak mutassarrıf olur. Büyük devirde başkasının vücûduna bir harf olarak başkasının vücûdu ile kaim olup zât ve sıfât âleminde tegayyürât ve tahavvülâta uğrar.

(İnsan-ı Kâmil) in yüksek ervâh âleminde, inerek bu âleme zuhûru keyfiyeti: (HEL ETÂ ALEL İNSÂNÎ HİNÜN MİNEDEHRİ LEMYEKÜN ŞEY'EN MEZKÛRÂ)

(Ceberût) âleminde emir olarak (Melekût) âlemine nüzûl edüp (Lâhût) (Nâsût) ve (Milk) den ibâret olan bu beş âlemden her bir âleme nüzûl eyledikçe hemen kendisine vedia olan levh-i istidada muzâf olduğu halde diğerine nüzûl eder. Her âlemde o âleme münâsib bir vücûd ile kaim olur. Hayâli vücûd (Teshik-ı Unsuriyet) e ² nâil

² [Vücûdun bûdiyetle görünmesidir. Meseâ: İhtiyarlıktan sabilik zamanını görmek ve çocukluğun ahvâlim nazar-ı itibâre almak.]

olarak sübût âlemi, yâni ruh nâmiyle mümtâz kılınır. Cenâb-ı Hakkın zâhir elinden alıp boğazımızdan geçtikten sonra mânevi eline verdiğimiz erzak ve yiyecekler, ki kan vasıtasıvle vücûdumuzu teşkil ve hayatımızı devam ettirir. Yâni zâhir bâtına tahavvül eyler. İşte, bu keyfiyete (Teshik-ı Unsurı) itlâk olunur. Bu itâ olunan vücûd nüfus-u külliyei talip olduğundan kendisine isdidâdı nisbetinde nüfus-u külliye itâ kılındı. Bu itâ kılman nüfûs-u külliye beşerî bir vücûd istedi. Bu istek üzere âlem-i ekberde insan bir insan-ı ekber oldu. Bu insanı ekberin her iki tarafında vâki olan nübüvvet (Nübüvvet-i mutlaka) Melekûtiyet âleminden Nâsûtiyet âlemine bir şuunât-ı İlmiyede mümtâziyet ile âdemiyet şerefine nâil oldu.

(Fazl-ı Tekvini) [3], kendisine nübüvvet olmak üzere tevdi

³ Mevcûdiyeti müşahede olunan el ve ayak, göz ve kulak gibi âzâ ve cevârihin kendi havas ve istidâtlarını hâmil olmasıdır. Fazl-ı tekvini ile âzâ ve cevârihin istidatları dolayısıyla sebat ve gayretle çalışmaları kendilerini bir melekûtiyete ulaştırır ki, bu fazl-ı melekûtidir.

Fazl-ı melekûti: Âzânın çalışmakla hâsıl ettiği his kuvvet ve melekedir. Meselâ, bir binâyı herkes karşıdan bakıp görebilir, fakat bir mühendis gözü gibi o binâyı ait noksan veya fazlalığı göremez. Kezâ, yazılmış yazıdan ancak okumasını bilen insan bir manii çıkarır. Bilmeyen, bir nakıstan tefrik edemez. Belki kendisine bir mânâ ifhâm eder. Kezâ, herkes yazı yazar, meleke kazanmış bir hattatın eli gibi yazamaz. Bir asker silâhıyla nişan almasını öğrenerek attığını hedefe isâbet ettirir. Lâkin her eline silâh atan attığını vurmak şöyle dursun attığı

kılınan nübüvvet, diğer bir nübüvveti müstelzim olmasıyla risâlete müstenit oldu. Bu risâlete istinât ancak bir kitabın nüzulüne sebep olarak (anâsır-ı erbaa) da [Hava, ateş, toprak, sudan ibaret olan dört unsur.] karar kıldı. Beş âlem toprak unsurunda mündemiç kılındı. Âlem-i kevnin tasarrufu altına girdi; Melekûtî istidat, ki medâr-ı risâlettir, onu terbiyesi ağışına aldı. Atâ-yı esmâ ve atâ-yı sıfât ile unsur âleminde mündemiç olan (Hazerât-ı Hams) i tevsî ve terbiye ederek nübüvvet-i mutlaka (misâl-i mutlak) âlemi suretine girdi. Nübüvvette iken mezkûr olmayan bir vücûd, mezkûr eşyâ meyanında isbât-ı vücûd eyledi.

İsbât-ı vücûd için olan takazası, baba sulbünde zuhûr eden vücud-u nübüvvet-i tekvini, ki zuhûrunu muttalip oldu, babanın sulbünden ana rahmine nüzul ederek vücûd-u müstaille, mu’telle hâlini aldı. Ana rahmine nüzulünde bir alak [Kan pıhtısı.] suretinde bulundu. Etrafını muhit olan gışâ [Örtü, perde], ana menisiyle muhat olduğundan bu gışâ vâsıtasıyla tegaddiye başladı.

Annenin hayâtını bu çocuğun hayâtına rapteden rutubet tekeyyüf ve tekasüf ile alakıyet hâminden ceniniyet hâline tahavvül ederek kandan habîl mecrâsiyle tegaddi eden bu vücûdun istikmâlini anne üzerine aldı. Kendi vücûdundan bu çocuğa bir beşeriyet hil’ati giydirdi.

Bu beşeriyet vücûdunun ikmâlinden sonra zuhûr âlemine gelip zâhir bir insan oldu. Zuhûra gelen bu insanın

kurşunun nereye gittiğini tayin edemez.

beşeriyet âlemine ilk ayak bastığı zaman sığınacağı yer şefkatli annesinin âğuşudur.

Bu nokta, zâhire kadar niizûlde (BİRABBÎN- NÂS) vazifesini ifâ eden (Sedene-i Seb'a) [**Hayat, ilim, semi', basar, irâdet, kudret ve tekvindir.**] dır.

İstidat ile beşerî vücûd arasında olan münâsebetlere (Tekvin-i vücûd) denilir, ki hep istidat masdarından tecelli eylemiştir.

(VALLAHÜ YEKÛLÛLHAKK VE HÛVE YEHDÎSSEBÎL)

2.BÖLÜM

Cenâb-ı Rabbinâs, beşeriyette insanların ilk mürebbiyesi olan müşfik annenin kalbine merhamet ve şefkat ilhâm ederek yeni doğan çocuğun vücûdunu tam mânâsiyle terbiye ve hayâtını muhâfaza ve ona hizmet ettirir. Henüz teklif dâiresine girmemiş olan o mäsûmu rübûbiyet âleminde işitme ve görme sıfatlarına mazhar eyler.

Beşeriyet âleminde evvelâ, insana, ilim hasebile işitme, kudret hasebile görme tevdi kılınmıştır. Bir çocuk dünyaya geldiğinde evvelâ bu iki his ile bizim hareketlerimizi tâkip eder. Hep bizi anlamak, bizi taklit etmek üzeredir. Bu his ile bize bir alışkanlık peyda ederek şahsımızı, lisânımızı, hareketlerimizi öğrenmeğe çalışır ve devam eder.

Çocuk, doğduğu andan tâ muayyen bir vakte kadar her şeyi hava gibi görür. Kesif bir duman bacadan çıkarken yukarıdan ocak içerisine gelen renkli ziya gibi ziyayı, görme cihazının ikmâlinde eşyayı, zaman ile de insanları görür. Sonra annesini ve sâireyi bilir. Böylece işitme cihazları da kemâl buldu mu sesleri işitir. Sabinin dimağı henüz su hâlinde olduğundan işitme ve görme âsâp ve adalelerinin ancak intizâma yakın bir hâle girmesi için en az kırk gün geçmesi lâzımdır.

Anneler insanın kıymetli olan bu ilim uzuvlarını ziyâ ve rüzgâra mâruz bulundurmamalıdır. Zirâ, kulaklar rüzgâra ve gözler de ziyâyâ mâruz olunca çok kıymetli olan bu uzuvlar gelen hava ve ziyâyâ henüz mukavemet

edemeyeceğinden esâs mevcudiyetlerinin bozulmasını mucip bir ârızanm zuhuruna meydan verilmiş olur. Masumun vücûdunu bu gibi ârızalardan korumak lâzımdır.

Bir kadın hâmile iken kendi vücûduna yorgunluk verecek acır işlerden ve usandırıcı meşgalelerden çekinmelidir. Ceninin vücûdu annenin vücûduna merbut olduğundan kendisi ne kadar rahat ederse ceninin de vücûdu intizâmını o nisbette muhafaza eder. Dar ve sakil, yahut harareti muhâfaza ve soğuğa mukavemet edemeyecek elbise giymemelidir. Velhâsıl vücûdu yoran her şeyden sakınmalıdır.

Çocuğun henüz kemik ve adaleleri münâsip katılıkla bulunmadığından her vaziyette onu uygun surette tutmalıdır. Buna dikkat edilmezse eğe kemiklerinde eğrilik peyda olarak çocuğa bir nevi kanburluk ârız olur. Yemek yemeğe başladığı zaman yiyip içeceği, gayet çabuk hazmolunan gıdalardan hazırlanmalı ve seçilmelidir, ki sabinin mide ve bağırsaklarında olan hazım kuvvetine hiç bir suretle fenalık gelmesin. Zirâ, hazım cihâzı olan mide ve bağırsaklar, ilim cihazı olan his uzuvları, kudret cihâzları olan el ve ayaklar, tefekkür cihâzı olan hayâl, akıl ve zekâvet cihâzları olan dimağ ve âsâp, teneffüs cihâzları olan ciğer ve göğsün muhâfazası annelerin başlıca kudsî vazifelerindendir.

Bu vazifeyi hakkile ifâ edebilmek için annelere bir doktor kadar sağlığı koruma bilgilerini öğretmek ve ondan sonra çocuğu onun idâresine vermek lâzımdır.

Bu hususa bilgisi olmayan annelerin dikkatsizliği yüzünden bir çok mâsûmların, henüz beşikte iken açılmadan solmağa başlayan bir gül gibi, az bir zaman içinde izleri silinir. Kalbinde babalık hissi besleyen babalar bu hâle karşı lâkayt davranmamalıdır. Annenin şefkat ve merhametten teşekkül etmiş bir muhabbet nümunesi olan kalbindeki evlât acısını hafifletmeğe çalışmalıdır. Çocuğunun ziyânına kendi bilgisizliği sebep olduğunu lâıyk ila takdir eden bir anne, çocuk terbiyesine müteallik sıhhat kaidelerini öğrenmekten hiç bir vakit çekinmez. Bu ciheti temin için, her şeyden evvel, anne olacak kızlarımıza çocuk büyütme, beslemek ve terbiye etmek hususlarında etraflı malûmat vermeliyiz. Hakkile anne olan bir kadın, arızasız bir kaç çocuk büyütürse milletine, vatanına hizmetini ifâ, borcunu edâ etmiş addedilerek kendisine bir ihtiram mevkii hazırlar.

İnsanın en kıymetli olan fikrini ve hayat menbaı olan ciğerlerini serbest bırakmak, yâni çocuğun çok ağlamasına meydan vermemek icâbeder. Çocukların her hususta muhafazasına dikkat ederek, onları oldukça açık ve berrak havalarda teneffüs ettirmelidir. Koku alma cihazı, dimağ için kıymetli olduğu kadar kolaylıkla tehlike tevhit edecek bir uzuv olması itibârile gayet itinâ ile muhafaza olunmalıdır. Çocuğun ağız ve burnu vâsıtasıyla dimağı, açık ve saf havalarda vüs'at ve kuvvet bulduğu gibi, rüzgâra mâruz olduğu takdirde bil'akis bir takım fenalıkların zuhûruna sebep olabilir.

Hâsılı o minimini mâsûmun hayâtını devam ettirmek için vücûdunu her ârizadan muhafaza eden müşfik anne bu suretle ciğerpâresi olan evlâdının sıhhat ve saadetle yaşamasına hizmet etmiş olur. Çocuğun en mühim gıdâsı annesinin sütüdür. Süt, annenin vücûdundan bir cüzü olduğu gibi çocuğun vücûdu da yine o unsura mensuptur. Aralarında fevkalâde bir hüsn-ü münâsebet bulundurun* dan hüsn-ü imtizaç dahi bulunması tabîdir.

Ârizalardan çocuğun vücûdu muhafaza olunduğu kadar annenin vücûdunu da muhafaza lâzım ve zarurîdir. **Çünkü anneye arız olan mizaç bozukluğu, gıdâsı vâsıtasıyla aynen çocuğa sirayet eder,** Bu gibi ârizalardan anneler kendilerini ciğerpâreleri o minimini vücûda hürmeten muhâfaza ederek uzun müddet çekmiş oldukları zahmet ve meşakkati gözönüne alarak o mâsûma merhamet etmelidirler.

Çocuklara arız olan fenalık ekseriyâ yukarıda zikrolunan cihâzın her birinde ayrıca tesir eder. Ufak bir sebeple sonradan o arızalar meydana çıkar. Marazî istidât denilen şey işte budur. Mâsûmların göz, kulak, el ve ayak, ciğer ve bağırsaklarını, süten kesme zamanına kadar olsun iyi muhâfazaya dikkat etmek lâzımdır.

Diş çıkarırken lînet, istifrağ ve buna benzer bâzı ârizalar zuhur ederse hemen çocuğu ilâç ile tedâvi etmemelidir. Öyle bir zamanda çocuğun ilâcı annesinin sütüdür. Bu süt temizliğe uygun bir surette bulunmalıdır. Anne, çocuk meme emdikten sonra ve emmezden evvel

memelerini sıcak su ile yıkamalıdır.

Sabinin dişleri tamam nizâmına girdi mi fitâm (yâni sütten kesme) zamanı gelmiş demektir. Fitâmın müddeti iki senedir.

Fitâmdan sonra altı yaşına kadar serbest bırakmalıdır, ki çocuk bir miktar fikir genişliği ve îstiklâliyet kazanabilsin. Zirâ üç, dört yaşındaki bir sabî hiç bir vakit terbiyeye muhâtap olamaz. Bu müddet içinde yalnız sabinin fikrini muhafaza lâzım geleceğinden hayâlî şeyler ile çocuğu terbiye etmemelidir. Kuruntu ve evhamlanma hassalarına tesir edecek şeylerden muhâfaza eylemelidir. Bundan sonra oyun sırasıdır.

Mâsûm iptidâ renkleri, sonra cisimleri ve tedricen eşyayı seçmeye başlar. Eğer bir sabî kırk adet eşyânın isimlerini muvafık surette sayabilirse mektebe gönderilmek çağı gelmiştir.

Terbiye kabulü zamanının iptidası, çocuğun mektebe başlayacağı zamanı gösterir, ki baba ve annesi o mâsûmu feyz alması için mürebbisi olan bir muallime tevdi ederler.

Miniminin mâsûm kalbinde yeni yeni fikirlerin uyanmasına ve (A) yı (B) den. (B) yi (C) den fark ederek bunları tatlı sesiyle okumasına artık muallimi hizmet eder. Bu bilgi farkı, gitgide eşyâyı hassa ve alâmetleriyle tanımak ve temyiz etmek suretiyle artmağa başlar. Bu arada Kur'anı kerim okutmak, tahammülü miktarı ezberlettirmek ve dinimizin kaidelerine ait itikadî

meseleleri bildirmek, İslâm âdâbı ile peygamberimize muhabbet ve saygı göstermeği öğretmek de lâzımdır. Zirâ, bu yaşta tahsil etmiş olduğu ilim esâs olduğundan çocuk bir kere meleke kesbetti mi kolay kolay bunları zihninden çıkarmaz. Ancak, muallimlerin, çocukların bu kabiliyetini düşünerek tâlim ve terbiyesinde çok dikkatli olmaları lâzım gelir.

Çocuklarınızın iyi terbiyeye mâlik olmasını isterseniz onları âdil bir muamele altında yaşatınız. Bir kimseye Cenâb-ı Hakkın evlât verip onu evlâdı olmayanlardan mümtâz etmesi ona mahsus îlâhî bir lütuftur. Buna mukabil o da sâhip olduğu çocuk ile çocuklaşmalı yâni o mâsûmun gönlünü almalı, ferahlandırmak ve terbiye için onun ahlâk ile ahlâklanmalı ve kendisinden büyük adamların gösterebileceği tavır ve muameleyi beklememelidir.

Çocuklarınızı, millî fikirlerini muhâfaza edecek derecede iyice terbiye etmeden ecnebî mekteplerine vererek milletine, memleketine karşı bigâne vaziyette kalacak surette ecnebîleştirmeyiniz. Zirâ, bu yaşta çocuğun masûmâne fikrine giren millî fikirlere karşı kayıtsızlık aslâ kabili islâh değildir. Bütün ömrünü perişan bir hâlde geçirmesine sebep olur. Ana ve babasına dahi itâatı kalmaz; onların hareketlerini hakir görür. Müslümanların bütün ahvâli ona başka surette görünür. Hiç bir kimse ile ülfet ve ünsiyet edemez. Fen ve san'attan maada ecnebiden tahsil ettiği fikir ve ahlâk ana ve babasıyla bütün Müslümanlara muhâlefetten ibâret olur.

Bir baba evlâdını kendine ve kendisinin mensûp olduğu devlet ve millete hürmet ve muhabbetle bağlayarak ısındırmaksızın ecnebi terbiyesi altına bırakırsa evlâdı ile hiç bir zaman hüsn-ü muamele üzere yaşayamaz. İkisinden birinin ahlâkı değışmedikçe aralarında iyi geçim ve muaşeret imkânsızdır.

3. BÖLÜM

Çocuklarda ilâhiyâta müteallik olan husus ancak ana ve babanın meslek ve itikadı üzere ilm-i hâl tahsil etmektir. Devlet ve milletine muhabbet ederek necât ve saâdetin kendi dinine bağlılıkla mümkün olduğunu, din ve milletini hak bilerek, diğer dinlerde necât ve saâdetin imkânsız bulunduğu kat'iyetle itikat etmesi lâzımdır. Böyle bir itikadda olmayan evlâttan vatana, mensup olduğu cemiyete ciddî bir menfaat beklemek yersizdir. Milletine muhâlif terbiye edilerek dinî umur ve millî âdâba kayıtsızlık üzere bulunanlar kavminin ahvâlini hatâli görür ve ahlâkını tahkir ederler.

Ecnebler, tertip ederek vücûda getirdikleri sanâyi ve mâkulâta râğbet ettirmek suretiyle, kendi ahlâklarını bize tâmim eylediler. Ahlâkımıza zaaf getirdiler. Nitekim, bundan evvel gelen Hristiyan papazları millet ve mezheplerini muhafaza hususunda dikkat ve salâbet sahibi oldukları halde lüzum ve iktizâsına mebni – evlâtlarına Yunan felsefesini tâlim ettikleri için, çocuklarında mensûp bulundukları millet itikâtına zaaf âriz oldu. Yâni, çocukları Yunan efkârı ile değişmiş bir fikir hâsıl ettiler.

Kezâlik, Yunanlılar Tevrat'dan aldıkları mâkul hikmetleri Yunan felsefelerine mezc ve tatbik ederek bu tatbik sebebiyle asıl kitap ve mezheplerini tahrip ve tebdile koyuldular.

Hristiyanlık dahi Yahudilik gibi fena bir ahlâka kapılarak büyük bir değişikliğe uğradı. İşte bu sebeple Hristiyanlık

bütün bütün feylesofluğa münkalip oldu. «Eflâtun-u İsrâîlî» lâkabını alan Filozof Yahudi Filon’un mesleği Hıristiyanlarca tâkip edildi. Tâlim ve terbiye hususunda Hıristiyanlıkta iltizâm edilen rey ve tedbirler hem Yahudilikten sızan fikirlerden ibarettir. Yahudilikten tanassur eden İsevî Rabbânîlerinin Hıristiyanlığı böylece Yahudilik ile karışmış bir meslek idi. Hususiyle İskenderiye’n bânî feylesofların Hıristiyanlığı kabul etmeleri sebebiyle Yahudilik ve Hıristiyanlık meslekleri bir dereceye kadar birleşti. Yunan musannefâtı, Yunan hurâfâtı-ki ilâhlarını metheden masal ve şiirler ile birbirine karışıp Yunan, Yahud ve Nasrânî rey ve müellefâtı ile birleştirilerek Mısır ve Yunan Hıristiyanları arasında müşterek bir mezhep şeklini aldı. Bilâhare Yunanlılar bu mezhepte Mısırlılara muhalif bir meslek ihtiyâr ettiler.

Bir miktar belâgat ilmi, şiir, hendese, hesap gibi o zaman aralarında mâlûm olup (Fünûn-u Seb’a) tesmiye ve tâbir ettikleri fenlerin kemâliyle tahsilini vâcip hükmünde telâkki ederek harisâne bir şiddetle mezkûr fenlere müteallik müellefâtı okumağa, okutmağa başladılar. Yalnız çocukları değil, büyükleri bile tahsil ve mütâleaya son derece râğbet ve arzu ile çalışmaktan bir an hâli kalmadılar. Gitgide Hıristiyanlık âlemi bir feylesof âlemi süsünü gösterdi. Açıktan açığa kendi mezhep ve meslekleri aleyhinde bulunmağa ayaklananlar çoğaldı.

Tabîdir ki, sâfiyet âleminde terbiye edilmeyerek safveti bozulan bir din içinde büyütülen çocuklardan vatan ve

millete hizmet beklemek abestir. Meselâ, bunu zâhirde misâl ile teyit etmek lâzım gelirse: Bir Türk oğlunun baba ve annesine itâat ederek gösterdiği sadâkat ile feylesof çocuğunun göstereceği itâat ve hususiyetin hiç bir vakit kıyâs kabûl etmeyeceğini ifâde eylemek kifâyet eder. Acaba, böyle âilesine itâat ve hürmet etmeyen evlâttan vatan ve milletine ne gibi fâide temin edilebilir.

Bu fikir, Hıristiyanlık âleminin ehemmiyetle nazarını celbettiği için, 398 milâdî tarihinde Yunan felsefe ve ilimlerini menetmek maksadiyle, Kartaca'da bir istişâre meclisi akdederek, uzun uzadıya tetkik ve münâkaşadan sonra, alınan karar üzerine mezkûr ulûm ve felsefenin şiddetle muaheze edilmesi meydana konuldu. İşte bu hüküm ve karâra mebnidir ki, İskenderiye, Suriye ve Kudüs gibi büyük şehirlerdeki zengin kütüphaneler yakıldı.

Menettikleri ulûm ve maârif mukabilinde kendilerine mahsus bir nevi kitap te'lif ve ayrıca bir ilim tedârik edemediklerinden, cehil ve zulûmât, bütün Hıristiyanlık âlemini bastan başa kapladı. Yunan ilimleri aleyhinde bulunanların en şiddetlisi olan Latin kilisesi erkânından Saint Augustin (Sen ogustin) Roma'da, Milân'da uzun müddet tahsil etmiş olduğu halde mahzâ, okuduğu ilimleri tahkir maksadiyle **(Ben bir zaman lâf bezirgânlığı etmiştim.)** diyerek her yerde halkı ilim ve maârif tahsilinden nefret ettirmeğe çalışıyordu.

Hâlâ bugün bile garip sayılmağa şâyândır ki, ayıplarını örtmeğe çalışan bâzı câhillere, hemen hemen bu ağız

kullanır gibi görünüyor. Bunların, cehaleti hüner suretinde göstererek, kendilerine bir mevcudiyet vermeleri sırf kurnazlık eseridir. Kendi itikatlarınca gûyâ ilim Cenâb-ı Hakkın mârifetine hicâp olurmuş. Ne bâtil fikir, ne garip cehâlet. Mâkul olmayan fikirlerini kabul ettirmek için bu yolu ihtiyâr ediyorlar ki, fikirleri aynıyle Hıristiyanlık mezhebinde musahhih gibi herkesin hüsn-ü nazarını kazanmış meşhur Chateaubriand (Şatopriyan)ın **(Allaha hoş görünmek için cahil olmak lâzımdır)** dediğine benzer.

Hıristiyanlık âlemini o derece cehil kaplamıştı ki, kiliselerde âyin yaptıracak din adamları, bulunamayacak kadar azalmıştı. Bütün bütün cehil içinde helâke doğru gitmekte olan Hıristiyan milletin mahvolacağını idrâk eden akıllı kimseler, bu cehil ve zulûmât ile mevki ve milliyetlerini muhâfaza edemeyeceklerini kat’î bir surette anladıklarından Endülüs, Mısır ve Bağdat taraflarına akıl ve ahlâkı mükemmel seçkin bâzı kimseler gönderdiler.

Bunlar ise, Avrupa'ya avdetlerinde, İslâmlardan tahsil ettikleri ulûm ve maâriften ecnebi râyihasını gidererek, kendi hüner ve mârifetleri sırasın da göstermeğe başladılar ve Avrupa'yı yeni baştan ulûm ve fûnûna mazhar eylediler. İşte bu gün hayretle görülmekte olan Avrupa ulûm ve maârifî, İslâm ulûm ve maârifinin Avrupa'ya duhulünden beri terakki etmektedir.

Simdi, Garb'ın ulûm, maârif ve sanayiinde fevkainde bir suretle tezâyüt ve telakki eserleri görülmektedir. Memleketimizde de bu terakkiyâtın husulüne kadar

geceyi gündüze katıp çalışarak ve icâbı hâlinde din ve itikadını bozmayacak kimseleri daha müterakki memleketlere göndermek kat'î bir vecîbedir. İlim, mârifet ve hikmeti bulduğumuz yerden almak, değil kitap ehlinden, hattâ Çin mecûsilerinden bile, o hikmet ve ilmi öğrenmek borcumuzdur.

Millî terakkimizi temin için muhtaç olduğu muz hüner ve mârifeti öğrenmek üzere hârice giden gençlerimizden kazandığı bilgilerini, mahâret ve zekâvetlerini sarf ve tatbik ile memleketimizde de sanâyi, ticâret, zirâat ve sâir bu gibi mühim işlerin revnak ve revâç bulması hususunda büyük büyük hizmetler beklemek hakkımızdır. Bunlar millet ve aslî mesleklerinin aleyhine ecnebilerin kullandıkları lisan ve efkâra tercemân olacak olurlarsa, tabîdir ki, edilen fedakârlığa mukabil küfrân-ı nimet etmiş olurlar. Millet arasındaki içtimâî mevkilerini kaybederek millî şereflerini değil, belki umum insâniyetin şerefini rencide ederler. Bir milletin görenek ve gelenekleri, icrâsı mecburî bir kanun hükmündedir. Bunu terk etmek olamaz.

Terk edenler ise, milliyetlerini kaybederek âdet ve mezheplerini kabul ve tâkip ettikleri millete tahavvül ve inkilâp ederler. Buna binâendir ki, millî esasâtı tahrip etmek aslâ tecviz edilmemiştir. Zannetmem ki, bu gibi hakikati gözü ile görenler her ne kadar zâhir hallerini muhâfaza için inadı elden bırakmasalar bile, vicdanlarındaki kanâati devâm ettirebilsinler. Hakikat-ı hâle vakıf oldukça -ergeç hakka teslim olurlar.

Yabancıların fikir ve âdetlerine fazla inhimak hiç bir vakit sâhibine şeref ve meziyet bahşetmez. Onların mârifet ve san'atlarını öğrenerek memleketimizde :o marifetleri, o san'atları icrâ etmek, canlandırmağa çalışmak, işte asıl şeref ve meziyet budur. Yoksa, onların millî âdât ile hususî muâşeretlerinden bize bir fâide husûlû me'mûl değildir.

Yabancı memleketlere gidip de hüner ve san'at öğrenmeyerek gelenler, ecnebilerin bizi kötölemek için uydurdukları bir kaç şeyi bellemişler ki, bu da cehilleri dolayısıyla kendi millet ve aslî meslekleri aleyhinde bulunmaktan ibârettir. Böyle birisine tesadûf ettim; efkâr ve mütalealarını iyice anladıktan sonra kendisine dedim ki:

«Oğlum; senin bu öğrenmiş olduğun şeyler hep millet ve devletimiz aleyhindedir. Biz senden hüner ve mârifet istiyoruz, Öyle, ecnebilerin lisanlarını öğrenerek ve onların ağzını kullanarak itiraz etmek ve düşmanlarımızın , aleyhimizde tertip ettikleri bu itirazları tekrar etmek için seni oraya göndermediler. Milletın tavır ve âdetlerine dokunulmaz. Bunların icrâsı kanun hükmündedir. Sana lâıık olan, mensup oldurun milletin tavır ve hareketlerini gözetmektir. Elinden gelirse, millete hizmet edeceksen, aklını başına al. Ecnebilerin vaktiyle, Türklerden korktukları zamanlarda, iftira maksadıyla uydurdukları (Bu millet adam olmaz.) sözünü ağzına alma. Milletın hissiyâtını rencide edecek

hareketlerde bulunma. Milletin göreneğini değiştirmek mümkün değildir. Zorla değiştirilecek olursa birden bire bir fenalık hücum eder ki, önünü alıncaya kadar daha bir çok fena haller zuhûra gelir. «Keykubat», «Câmisâb» asırlarında meydana gelen vak'alara ibret gözü ile bak. Tafsilâtını tarih kitaplarında oku ve anla ki, din, millet ve memleket değişir; fakat insanların arzu, ahlâk ve tabiatları kat'iyyen ve kâmilten değişmez; ilim, hüner ve mârifet terakki eder, lâkin hava ve heves ziyâdeleşir.»

4. BÖLÜM

Dinî ilimler âlî ilimlerdendir. Ekserisi ve belki hepsi nakil üzerine kurulmuş olduğundan millî itikadı muhafaza elbette lâzımdır. Zirâ, aklî ve hissî ilimleri muhafaza edecek ancak o milletin inandığı şeylerdir. İlâhî ilimler milletin mensûp olduğu dinden ibarettir. Bir kavmin, bir milletin dini aslında olmayan illet ve noksanlıklara hedef olursa, o kavim ve o millet tefrikaya giriftâr olur. Bir milletin nüfûz ve iktidarı dininin sağlamlığı nisbetindedir. Mensûp olduğu dini, içlerinden itiraza hedef eden olursa nefsânî olan bu itirâz genişleyerek mutlaka o kavmin gidişâtını sarsar ve bu tefrikada helâk olup gitmesine sebep olur. **Hazreti Harun aleyhisselâm Hazreti Mûsâ aleyhisselâmın vûruduna [Geliş. Gelme.] kadar Benî İsrail hakkında şiddetli lisan kullanmadı. Tatlılık ve yumuşaklıkla vaaz ve nasihat buyurdu. Fakat asla tesir etmedi.** Mâmâfih zecrî bir kuvvet ile de tehdit edebilirdi. Lâkin Hazreti Mûsâ'nın avdetine kadar, Benî İsrail buzağıya tapmakta musir olacaklarını Hârûn aleyhisselâma kat'iyetle söylediler.

Hazreti Mûsânın vûrudunda biraderi Hazreti Hârûn'a (Yâ Hârûn, seni Cenâb-ı Hak emri risâlette bana şerik buyurmadı mı, sen de benim gibi bu dini tebliğe memur değil mi idin?) ilâhiyle hitap etti. Hazreti Hârûn cevaben (Hakikat hep buyurduğunuz gibidir, lâkin kavmi tefrikaya düşürmüş olsaydım o zaman işin önü alınmazdı.) dedi.

Bir millet içinde ruhanî ihtilâf varken tedbirsizlik ile bir de cismânî ihtilâf husûle getirmekliğin adına (tefrika)

denilir. Bir kavmin içerisinde ne kadar muhtelif mezhep varsa o kadar ruhanî ihtilâf mevcut demektir. Muhtelif kavimlerin vücûdu bir baskı kuvveti ile cem olunabilir. Fakat bu, gevşeklik ve zaaf alâmetidir. Eğer kavimler arasında kuvvetler de müsavi bulunursa itimât olunmaz bir suret göstermeğe başlar.

İnsanların ahlâkını bozun menfaatlerini zâyî ederek amel ve ihlâslarını azaltan bir sebep varsa meşrebce ve mezhebce bir milletin diğer bir millete uymasidir. Milletin bakası iyi terbiyeye ve iyi terbiye ise sâlih amellere bağlıdır. Bir millet üzerine vaz'olunan (Esâs-ı Diniye) (4) millî terakkisine vabestedir. Millî terakki ise ancak ticâret ve sanat gibi ihtiyaçlarını temin ve levazımını tedârik edecek her türlü maişet sebeplerini kendi milleti içerisinde aramakla kabildir. Bu sebeple ihtiyaçlarını komşu memleketlere muhtaç olmaksızın karşılayabilmenin o milletin terakkisinde mühim mevkii vardır. Çünkü herkesin geçim ve idâresi kendi akıl ve re yine bağlıdır.

Ciddî ve hakikî bir insan her mahlûktan, her iş ve güçten evvel ve elzemdir. İnsan-ı kâmilî şöylece târif etmişlerdir:

Aklî ilimlerde eşvâyı tasarruf ve akla tatbik eder. Akılla idrâk edilen hususatta menfaatleri ve zararları fark

⁴ Esâs: Mefrûşat mânâsınadır. Burada teşbih tarikile yazılmıştır. Din. bir binaya benzetilerek namaz, hac, zekât... gibi dînî vecibeler o binanın mefrûşatı mâhiyetinde gösterilmiştir.

ederek bir birleşmenin menfeat suretini ve bir ayrılmanın mazarratı keyfiyetini tâyin ile eşyanın vücûdundan menfeatin istihsâl suretini, selef ve halefe tabîi tatbikini bilir, küllî malûmat sâhibi, vücûdu ender her zât insân-ı kâmilidir.

Bir kimse zatî menfeati için me'muriyet eder veyahut bir san'at ihdâs evlerse umumî olacak menfeati, şahsî menfeat düşüncesiyle olduğundan, nakıstır. **Kezâ, bir âlim kazandığı bilgilere mağrur olarak öğünürse henüz kendisini bilgisizlikten kurtaramamış demektir.** İnsanların en kötüsü kendi fena huylarına kapılarak çirkin işleri yaptıktan başka diğerlerini de fenalığa teşvik ve tahrik eden kimselerdir. Bunların görünüş ve konuşma tarzına bakmayınız. Mâkul ve makbul kelimeler söyleyerek gûyâ fevkalâde bir iktidar gösterirler. Bu gibi kimselerin fikirlerine muvafakat teşebbüsünde bulunmayınız. **Zirâ, onların bu sözleri kalbî olmadığından hançerelerinden aşağı geçmez. İnsanların faydalısı dâimâ halkın menfeatine çalışandır.** Cenâb-ı Hak eğer bir kavme inayet nazariyle bakar, yâni yardım murad ederse, melek gibi sırf milletin menfeatine vücûdunu ve mesâisini hasredecek zâtların vücûdu ile o kavmi ziynetlendirin

(KUL EUZÜ BİRABBİNNÂS) (Ey mürebbîhim ve mürşidihim fî umûriddîni veddünyâ). Allahı bilmek için eşyâyı tamamile bilmek lâzımdır. **Eşyânın bilinmesi dahi eşyadan bir şey olan kendi nefsinin bilinmesini icâbettirir. İnsanın ahmağı başına topladığı bir kaç kimse**

ile türlü türlü vaziyet ve tavırlar göstererek hayhuy edenlerdir. «Acaba bu nedir, yoksa oyun mudur?» diye sorulacak olursa hemen «sus kâfir olursun, bu ibâdetdir, zikirdir» diye tekdir dolu cevap alınır.

Evet, eşyânın her vaziyeti Allah cellecelâlühûnun zikir ve tesbihidir. Hele şu eşyada zikir ve tesbih şöyle dursun, ağzımızda telâffuz etmiş olduğumuz hâdis seslerin zât-ı bâriye ne münâsebeti vardır, delâlet ediyor mu?

Ettiği takdirde delâleti mutâbakî midir, iltizâmî midir?

Delâletin hangi kısmındandır?

Boşuna vücûdumuzu zahmete koşmayalım. Bu yorgunluğu hiç olmazsa dinî veya dünyevî bir menfeeat hususunda sari edelim. Ya nefsimize ve yahut başkasına faydamız dokunsun. (Geçmişte falan şöyle yapmış,, falan böyle demiş), sözleri bize hiç bir vakit senet olamaz. Zirâ o zâtlar bizlere meb'us olmadı. Kendileri halkça keramet sâhibi zannedildikleri için âleme uyarak tizler de hüsn-ü zannederiz. Aramızdan bu kadar uzun zaman secisinden bu zâtların sözleriyle fiillerini aynıyle kendilerinden sudur etmiş qibi telâkki etmeğe ne ile hükmedebiliriz?

Ef'âlimizi onların ef'âline tatbik edecek elimizde ne vardır?

Âkil ve ârif olanlar kendilerine şöyle, böyle denilmesi için bir takım garip hareketleri ihtiyâr eder mi?

En mühim bir sey varsa Allaha ve ahret gününe imanla enbiyâ-ı izâm hazerâtına olan güzel münâsebetlerimizi muhâfaza etmektir. Öyle, halk iyi desin hülyasına kanılarak asıl ahret sermâyesi olan dinimizi oyuncak sırasında göstermeyelim. Bu acâvîn âdet ve hareketler, ibâdet olduğuna itikat edilmeyerek yapılırsa yorgunluktan başka bir şey hâsıl etmeyeceği için bir beis yoktur.

Kitap ve sünnete muhâlif vaziyet ve tavırlar bir takım ilim ve irfandan mahrum kimselerin tesis ve tertip ettikleri şeyler olup bunların geçmişteki rabbânîlerin harekât ve gidişleri gibi olmadığını burada bir bir tatbik ederek göstermek için sadetten çıkmak ve bir başka üslûp ile idâre-i kelâm etmek lâzımdır.

Peygamberimizden sonra İslamların tâkip ettikleri muhtelif yolları, bilâhare ihdâs edilen ve dinin aslından olmayan ilâveleri atarak veya tamamen terk ederek asr-ı saâdetteki tarzına uygun ve doğru yol üzere bir noktaya toplamak iktizâ eder. Ancak o zaman din ehli, helâk tehlikesinden kurtularak selâmet sahiline çıkar. Her hâlde kıtan, sünnet, ilim ve hikmete muvâfık olmayan bir takım vaziyet ve hareketler ile insanı gururlandıran câhillerin evvelâ kendi iman ve İslâmiyetindeki noksânını ikmâl etmesi lâzımdır. Böyle câhil ve bilgisizlerin sui-istimâlleri sebebiyle vücûda getirilen tefrikalar sanki din-i mübînî takviye için ihtiyâr edilmiş gibi gösteriliyor. Halbuki onlarda, hayır zımnında süm'a, yâni başkalarına ibâdetlerini duyurmak suretiyle riyâkârlık ve riyâset

sevdâsı var.

Vaktiyle Nehrevan'da o kadar kurra vardı. İmâm Ali kerremallâhü veçhe efendimiz hazretlerine neler ettiler. Elleri azıcık fırsat geçmekle dindaşlarına nekadar zulüm ve haksızlıkta bulundular. Bunların asıl fikirleri, islâh olmayıp kendilerine telkin edilen bâzı gazez sâhiplerinin fikirlerini icrâ etmektir. Eğer bunların vaziyetleri hak olmuş olsa bâtıllık kalmaz mahvolurdu. Zira, bâtılın hakka yakın olmak ihtimâli yoktur. Bu sırada dini muhâfaza edecek surette iktidâra mâlik olmak için dinin terakki yolunu tâyin ve takdirden sonra ilim adamlarının ciddî bir gayretle çalışmaları her şeyden mühim ve elzemdir. Çünkü amel ve itikad hususunda böyle bir heyetin vücûduna şiddetle ihtiyaç vardır. Musahhihlik şartlarına tamamen uygun bir meslek tutmayan kimselerin iddiâsı tahakkümdür. Vehim ile bu din gemisi yürümez. Amel ve itikadı düzeltiyoruz, sevdâsında bulunacak olan bilgisizlerin kendileri islâha muhtâç ve içleri ivicaccla doludur.

(MELİKİNNÂS) denildi ki (Velmurâdü minelistiâzeti bimelikinnâsi avnühû lienne murâdel muîzi envemlike ala nefsih biavni hâzelmuâzi eymeliki) **Her insanın kalbinde riyâset sevgisi gizlidir. Herkes hükümdar ve kumandan olmasını arzu eder.** — Velev ahmak olsa da — İnsanın ahmağı azdığı vakit onu yola getirmek daha zor olur. Çünkü nasihat kabul etmez. Kendi ef'âli kendisine makbul ve mergûp görüldüğünden bütün hareketleri kendi indinde hoştur. İsa Aleyhislâm buyurmuşlardır ki

(Lâ aceztü an ihyâilmevtâ velâkin aceztü an muâleceetil ahmak) (Ölüleri kudret-i bâri ile mucize olarak dirilttim. Lâkin, ahmakları hiç bir suretle islâh ve tedavi edemedim.) Ahmaklığı ne ile târif edebilirsiniz? Suâline karşı cevâbında **(Ahmak o kimseye denilir ki, eğer bir defa bir şeye fikri takılırsa, gerek hak ve gerek bâtil o şeyin icrâsına musir olup, âlem bir tarafa o bir tarafa olur. Fikrinden vaz girmesi muhâldir.)** Bu câhili hareketlerinden vazgeçiremeyen adam ise artık ona (hayır ve şerrini bilmez, ahmaktır.) der. Melik-ül mennân olan rabbil izzе, mâlikivet sıfat-ı behiyesini bir kimseye ihsân eder, mâlikiyet mânâsını tamamen icraya muvaffak eylerse o adamın hem kendi ve hem eli altında olanlar istirahat eder. Meselâ: Bir arap bir deveye mâlik olur, o zayıf hayvanı işinde gücünde kullanır, yiyecek ve içeceği ile istihdam ve istirahatine hakkıyla vukufu olmazsa tez vakitte deveyi elinden çıkarır. Heyhat! oturur, ağlar. Bu arap mahzâ kendi tarafına olan menaatini iltizâm ettiği için sâhibi bulunduğu deveyi göremedi. Fena halde yük altında ezmiş olduğunu deve öldükten sonra anladı.

Din kisvesine bürünmüş bâzı kimseler kendi nefs-i emmârelerinin günâh yükü altında ezilip fena bir hâl almış oldukları için bu kasvetlerini görmezler. Bir ilim iddiâsında bulunanlarına dininden ilk bilgileri sorulmuş olsa, zâhir ve mümkün olan bir ilmi tahsil ve en mühim olan bu şeyi târiften âciz iken, her bir âkil ve âlim için husûlû mümkün olmayacak derecede gibi bulunan mârifetullâhı nasıl tahsil edebilmiş. Kendisini bu eğri bûğrû sokaktan evrile çevrile zorlayıp geçiremeyen bu

adam acaba yüklenmiş olduğu merteyi nasıl geçirecek. Kendi geçemeyeceğini düşünmez de bir de koca merteyi yüklenir. İşte, böyle ahmak adamları yola getireceğim diye boşuna yorulmayınız. Nasihat kabul etmez, fikri merteye saplanmıştır. Ondan vaz geçiremezsiniz. Dokunmayın, yorulsun, yuvarlansın; ahmaktır, cezâsını çeksin.

Mâlûmdur ki, ahmak bir kimse nâil olduğu nimeti muhâfaza edemeyip, hâl ve şânına bakmayarak hem kendini ve hem de eli altında bulunan her saâdetten mahrum bırakır. Zîrâ ahmaklık insanı ne bir şeye mâlik eder, ne de eli altında bulunan rahat yüzü görür.

Ahmaklık iki nevidir

**Birisi, dünvâyı görüp dünyâdan gayriye aklı ermez.
Yâni, ahrete ait ne kadar nasihat versen kâr etmez.**

İşte, bu müthiş illet bir kimsenin itikadına saplanmadan, onun (İLAHİNNÂS) melceine sığınarak, milletin itikadını taklit etmenin kurtuluş yolu olduğunu idrâk etmesi lâzımdır. Güzel ahlâk ve güzel itikad sâhibi olan bir kimse her şeye mâlik ve her şeyin muhâfazasına muvaffak olur. Dünya ve ahretine ait olan fâide ve saadetini kazanır. Bunların hepsi o ilahi itikad ve o millî ahlâk sâyesindedir.

İkincisi de, bencilik ve kendini beğenmektir.

Böyle kibir ve gurur sâhibi olup kendini beğenen ve ibâdetine güvenerek bu suretle Allah'ın rahmetine hak kazandığını iddia eden kimseden; iyi ahlâk niyâz ve ümit ederek millete yararlı olmayı dileyen bir fâsık fâcir, Cenâb-ı Hakka daha yakındır. Zirâ, o insanları iyi, kendini fena görür. Âbid ise, halkı fena görerek kendi namına gurur duymasıyla helâki koltuklamıştır.

5.BÖLÜM

(MİN ŞERRÎL VESVÂSİL HANNÂS ELLEZÎ YÜVESVİSÜ Fİ SUDÛRÎNNÂSÎ MİNELCİNNETİ VENNÂS).

Vesvâs; insan ve cin tarafından kalbe bırakılan şer sebeble hâsıl olan vesvese yolu ile insanların kalblerinde husûle gelen sâri bir hastalıktır. Bu da üç nevidir :

1 — Hatm: Kalbin mühürlenmesi, yâni hak namına bir şey kabul etmemesi.

2 — Zeyiğ: Kalbin bâtıla meyli.

3 — Ekinne: Kalbde husûle gelen bir perde.

Bunların hepsi vesveseli sözlerle, gurur, veya

nefse ârız olan kötü düşüncelerle hâriçten kalbe sirâyet eden birer hastalıktır.

İnsanlardan zuhûr eden vesveseler yukarıda zikredilmiş ve bunun ne yolda olduğu gösterilmişti.

Cin ve dev, göze görünmeyen, iz'âc edici ve korku verici bir şeyin ismidir. Evhâm ve hayâl bu gibi şeyleri tevlit edeceğinden tahkik erbâbı hayâlî şeyleri cin ve vehmî şeyleri şeytan ile tevil etmişlerdir. Fakat bu tevilden hariçte cin ve şeytan yoktur mânâsı çıkarılmasın. Hattâ âdetin ve ünsiyet olunan eşyanın gayri bile insanın fikrini meşgul edeceğinden o kabil şeylerden dahi insanda bir infîâl ve teessür husûle geleceği muhakkaktır. Bu hususta deliller göstermeğe lüzum yoktur.

İslâm itikatlarına muhâlif olarak yazılmış ve bir takım

bâtıl aklî delillerle tahkim edilmiş bir ecnebî kitabını mütâlea ederken insanın hayâlinde vukubulan muhâkemelere hele bir dikkat olunsun, **İşte bu zihin muhâkemelerinde tasavvur olunan hayâlin ismine cin denilir.** Zirâ bu hayâl, insanın fikrini alışılmayan ve aklen mümkün olmayan hususlardan birine rapteylediğinden mutlaka bir ecnebi kitabından istifâde edilen şey ancak hayâl ve vehmin din ile müsademelerinden gayri bir şey intâc etmez.

Ecnebilerin serdetmiş oldukları bir takım alâyişli aklî deliller o masum, günahsız gençlerin içlerini tırmalar durur. Hayâl ve vehminin mecburiyeti altında o vâhimeleri bir bir kabul etmesiyle kendisinde milletine muhâlif hisler zuhûr eder.

(YÜVESVİSÜ FÎ SUDÛRİNNÂSÎ MÎNEL CİNNETİ) den cin ile, yâni kitapları mütalaa ederek fikir ve hayâlini vesvese ile doldurur. Bu umûmî kaide üzere herhangi, bir suretle milletine muhâlif fikirlere kapılmakla o şahıs milletine zararlı olur. Bu gibi şeylerle o kimsenin tabiat ve mizacına bir inhirâf ârız olur. Bu kimse, hakikat erbabından birinin ilim ve reyine müracaat erip o lâtif ve sâfi ahlâkını ve o millî itikadını bu müthiş marazdan kurtarmak için bir tedaviye muhtaçtır. Bozuk akidelerden, manevî tabib olan ârif ve âlim zâtların hazakatiyle kurtulmak mümkündür. Yoksa, her önüne gelen ve bir iki şev öğrenmekle kendisini olgun addeden kimseler, dirin kemâl ve inceliklerini anlayamaz. Herhalde böyle ârif zâtların vücûdunu buluncaya kadar

araştırmak icâp eder, ki maksada ulaşmak mümkün olsun.

(KUL EÛZÜ BİRABBİNNÂSİ MELİKİNNÂSİ İLÂHİNNÂS)
Cenâb-ı bâri ve tekaddes hazretlerinin nimet haziresinden nüzul eden büyük ihsanları, koruma bakımından, burada üç kısma ayrılmıştır.

1— Görenek : Hissî olan bir nimet mukabilinde hissî bir mukavemet lâzımdır. Bu ise sebep ve göreneğe göre bulunmaktan ibârettir. Zaman ve mekânın hilâfına olan hareketi görenek kabul etmez. Mukavemet edenler kederli ve tasalı otururlar. Bu ise mensûp olduğu millet ve kavmin ef'âl, harekât ve sekenâtına kendini uydurmamak demektir. Görenek ve kavminin âdeti üzere terbiyeli, çalışkan, gayretli ve ciddî olan bir kimseye terbiyeli denilir. İşte böyle terbiyeli bir zâtın hassalarını elde etmiş olan bu kimsenin hareketi âlemin gidişine de muvafıktır. Zillete tesadüf etmez.

2— Sanayi: Aklın ihsânı, verimi ve mânevi tasarruftur.

3— İstihkak ve adem-i istihkak; ki bir nimete nail olmak veya olmamaktır. Bu ise insanlara bahşolunan diyânet ve ilim taraflarıdır, ki tâlibini dünya ve ahret saâdetlerine nâil eder. Bu da doğruluk, iyilik, nâmus ve kanâat gibi zahirî alâmetlerle görünür. Eşyânın hakikatine vâkıf olanlara gizli değildir ki, Cenâb-ı bâri ve tekaddes hazretleri bir şevi murâd ettiği takdirde evvelâ o şevin icâdı esbâbını, beka suretini, ne suretle vücud bulacağını ve kendisini içten ve dıştan koruyacak olan akıl, ilim,

marifet ve saire gibi hususattan da yaradılış nasibin verir ve vâsıtalarla bu vücûd âlemine gönderir. Yâni anadan dünyaya geni gelen masum, bu sebepler âlemine uygun olarak gelir. Hiç bir şey yolundan çıkıp başka yola gitmez. **Eğer yaratılmışlar takdire, yâni tabiata ve esbâba muvâfık olmamış olsaydı yaradılmışların vücûdunun sebepsiz husule gelmesi icâp ederdi. Bu ise Allahın kanununa muhâlif olduğu gibi aklen ve âdeten dahi muhaldir.** Her halde insanların uzviyet ve bünye bakımından yavaş yavaş terbiye ve kemâle ulaştırılması, sebep perdeleri arkasından, nihayet rabların rabbi olan cenâb-ı bari ve tekaddes hazretlerine dayanır. Bu takdirce, esma âleminde nüzûl eden eşvânın vücûdu, esbâb âlemine iner. Bu âleme sebep ve vâsıtalara âlemi denilir.

(RABBİNNÂS) ikinci nevi, ruhanî ve melekûtîdir. Ruhanî tarafını iltizâm edecek kendi emsinden veyahut cinsine benzeyen şevden bir vücûdun lüzumunu iktizâ eder ki, O ruhânî ve melekûtî vücûttan ruhânî ve melekûtî şeyleri alır. Meselâ, fikir kuvvetinden vücûda getirilen güzel yazı veyahut bir san'atta mehâret kazanmak gibi. Melekûtî olan şevleri melekûtî şeylerle husûle getirir. Ruhânî ve melekûtî olan Cebrâil aleyhisselâmın vahiy ve ilham gibi şeyleri vücûda getirip şuhutta gösterdiği gibi. İnsanın iyi ahlâk ve ilim sıfatı gibi ruhanî ve melekûtî sıfatlarda vasıflarması (BİRABBİNNÂS) terbiyesine muhtaçtır. **İnsan aklını âlât ve ecsâma aksettirerek bir iş husûle getirir. Bu işin husûlüne sebep ve müessir olan kuvvet ruhânî olan akıldır.** Yoksa işleyen alat ve edevat kendi kendine bir

şey yapamaz. Makine yapılan demir, ne dikiş diker, ne de iplik bükür. Bir vapuru denizde, bir treni karada, bir tayyareyi havada insanın emir ve hükmüne râm ederek istediği surette bunlara bir hareket ve faaliyet bahşeden, seyir, tevakkuf ve idaresini tedvir eden hep beşerin aklıdır. Bu ruhânî olan kısımda iki nevidir:

1— Mücennede, ki hayvânî cisimlerde görülendir.

2— Mücennede olmayan, ki âlât ve edevât ile husûle gelendir.

Bunların da her biri latif-i cismânî ve latif-i zulmânî diye iki kısma ayrılır. Latif-i cismânî, yâni bir cismin yüzünde hayat görülürse cismânî demektir. Zira, o cismin muhafaza ve bekasına ı kendisinde o ruhun mutasarrıf olarak istikrar bulmasıyla hükmolunur. Hayvanlar ve nebatlardaki hayat gibi. Diğer kısmı latif-i zulmânîdir ki, bir cisimde o ruhun eseri başka bir vâsıta ile görünür. Cisimlerdeki sıcaklık, soğukluk, câzibe, dâfia ve tutucu kuvvetler gibi. Bu nevi ervah tabîî ve sunî kısımlara ayrılır. Tabîî kısmı, cisimlerde olan hassalardır. Zirâ, ruh onlara mutasarrıftır. Sunî kısmı da, mücennede, elektrik ve sair makinelerde görülen beşer aklının eseri gibidir. Bunlar gelecek fasıllarda tafsilâtiyle bildirilecektir.

Alemde insan ne büyük bir makamı hâizdir. Cenabı Hakkın halifesidir. Belki yed-i kudretidir.

Ey evlâtlar, insan olmağa çalışın. Tabîî insan bir şeye yaramaz. Sunî ve kemâlî insan olunuz.

Böyle bir insan olmak, öğrenmek ve öğretmek ile olur.

ilim, hüner ve ahlâk, insanlık erkânındandır. Öğrenip öğretmekle insanlık erkânını sağlamlaştırınız ve takviye ediniz. İlimsiz, insan bir şey olamaz. Bu ilim vasıtasıyla insan kendim vahşet vâdisinden çıkarır ve behâim sıfatından mümtaz tutar. İnsanda zuhûr eden efa lin dahi, müntehâsı vardır. Mutlaka, insan diğer bir insanın terbiyesi altında sun’î, makbul ve mâkul bir insan olarak hazırlanır ve yetişir. Her ne kadar akıllı ve müstait olsa da, hiç bir kimsenin terbiye görmeden gerek din bakımından ve gerek dünya bakımından olsun olgunluğu mümkün değildir. Çünkü böyle bir kimse insaniyet âleminde makbul bir ilim ve mâkul bir san’at gösteremez.

Evet, insana bir insanın ahlâkının sirayet ettiğini bâzı kanaat verici deliller ile isbât ediyorlar; fena veya iyi arkadaşın, yakınlarında vâki olan tesirini gösteriyorlar.

Beşerin tabiatı her gördüğünü alır. Yakınının ahlâk, ef’al ilim ve harekâtını dahi tamamile zapteder. Bu itibarla, çocuklarınızı terbiye ve ahlâkı iyi olmayan kimselerle konuşturmayınız. Büluğ hâlinde dahi insan yakınından ilim, hüner ve ahlâk öğrenir. Bu yaştaki çocukları da yine güzel ahlâk sahibi kimselerin terbiyesine tevdi etmelidir. Zira, bunlar da marifet ve hünerinden evvel, yakınının ahlâkını ve harekâtını taklit eder.

Düşünce ve hareketi millî, her tabiatı edepli ve doğru muallimin vücudu ne kadar elzemdir. **Kamilden her cihetçe kemal, nakıstan noksan zuhûr eder. Kâmilden noksan zuhur etmediği gibi, nakıstan dahi kemâl**

me'mûlün hilafıdır. Amel ve milli itikada muvafık olmayan kimselerden doğruluk beklemek ölünün gözünden yaş beklemek gibidir. **(Kötü ağaç kötü meyve husûle getirir.)** Ahlâk ve civarı millî olmayan kimselerden husûle gelecek gerek ittifak ve gerek ihtilâf millî olmadığından ihtilâlden gayri bir semere vermez. Büyük bir cemiyeti ızdırâpta bırakmaktan başka bir şey bunların elinden gelmez.

6. BÖLÜM

Ey evlât!... Mektepte ilim tahsil etmiş olduğunuza elinizdeki diploma şahâdet ediyor. Şimdi sizin baş vuracağınız ve sığınacağınız iki durak vardır.

Biri, mukaddes olan askerlik mesleğine girerek muharebe ilmini ve askerlik san'atını öğrenmek icâp ve iktizâ eder. Terbiye çağı, insanı yirmibeş yaşına kadar mekteplerde ve askerlikte tahsili kemâlâta sevk ediyor. Hele askerlik ilimleri İslâmiyette, peygamberlik makamı gibi, ne büyük ve şerefli bir mevki işgal etmiştir. Müslümanların her sınıf ve her ferdini bu şerefle imtiyazlandırmıştır. **Her müslüman askerlik hususunda Nebi-i Kerime uymak suretiyle saâdet mertebesine erişmiştir. İnsanlara insanlık âdaplarını öğreten askerliktir.** Askerlik tabiî bir muallimdir. **Her ne kadar bir kimse zihnen gabi ve fikren durgun olsa bile, askerlik şeref ve terbiyesi ile işe yarayacak bir surette adam olur.** Gabilik [Anlayışsızlık, ahmaklık, kalın kafalılık, bönlük] ve cahilliği gider. **Askerlik etmeyen akıllı ve zeki bir köylüden, askerlik aleminde terbiye görmüş ve göreneği hasebiyle hareketlerini tanzim etmiş bir gabi adam iş sırasında daha elverişli daha insaniyetlidir.** Köy halkı ve mahalle ahâlisi arasında askerlik şeref ve meziyeti câhili akıllı ve müdebbir bir adam derecesine getirmiştir. Köylüler arasında bile askerliğin şeref pek muteberdir. Askerlik görmüş geçirmiş ahmak bir köylü kendi muhitinde askerlik etmeyen ve zeki olan emsalinden pek ziyâde rağbet görür. Hem gerçekten askerlik insanları

açar, her işte elverişli bir hâle koyar. Bir de askerliğe girmiş bir ahmak adam bu şereften mahrum olan akıllılardan her hususça iyi olabilir. Yukarıdan beri şunu arzetmek istiyorum : **Ebediyen payidâr olacak devletimiz, kur'a askerlerini yalnız düşmanla harp için almıyor.** Ancak, bu insanlık mektebinde herkesin en büyük ihtiyaçlarından olan maişet, ahlâk ve hoş geçinmek ilmini öğretmek için alıyor. Bu edep kazanılacak yerde umum millet efrâdına askerlikle beraber bunları da öğretiyor. Vatan evlâdını bir yere toplayarak bir kazandan çorba içirmek, bir kumaştan elbise giydirmek ve aynı suret ve hareket, aynı ef'al ve ahvâl üzere bulundurup onlara bir kardeş ve aynı ananın evlâdı gibi muamele ediyor. Askerler devletin ciğerpare evlâdı makamındadır. Askerlik âlemini ve insana ne rütbe ve ne haysiyet vereceğini bilmiş olsanız ilelebed askerlikle kalmayı arzu edersiniz. **Zira, askerlikte yemek, içmek, harçlık, borçluluk gibi tasaları hep babamız makamında olan devletimiz iltizâm ve der'uhde etmiştir.** Evlâtlarının, her türlü ihtiyâç ve levâzımatına karşı fedâkârâne ve fevkâlade bir gayret sarfediyor. Evlâtlarını her nerede bulunursa bulunsun, refah ve rahatını için ihtiyâçlarını karşılayarak her şeyi ayaklarına gönderiyor.

Sizleri böyle mesut bir hâle getiren büyük, şerefli ve muhterem bir babanın su göstermiş olduğu fedâkârlığa karşı ne iyilik edebileceksiniz?

Vatan ve milletin büyütn terbiye ettiğı bir çocuğun canından gayrı fedâ edebilecek nesi vardır?

işte, siz de kendinize düşen vazifeyi böylece takdir ve icâbında ifâ etmelisiniz.

Devletimizin hâlisâne niyeti size âlicenaplık dersini vermek, insâniyet, güzel ahlâk ve muaşeret gibi şeyleri okutmak ve bizim üzerimize aklen ve naklen öğrenilmesi farz-ı ayn olan hak ilmini öğretmektir. Hep bunun için tâlim ediyorsunuz.

Babanız, elhamdülillâh, sizi bu dereceye mahza Cenâb-ı Hakk'ın ihsanı olarak yetiştirdi. Askerlik çağına geldiğinizde büyük babanızın, yâni devletini terbiyesine tevili edecektir. Size, orada vazifenizin neden ibaret olacağını söyleyeyim; biliniz ki, askerlik hep bu tenbihlerimden ibarettir :

Askerlik, bu yüksek meslek, vatan, din ve milletimizin muhafazası için tertip olunmuş cihan değer kıymetteki bir cemiyetin ismidir. Dünyada terakki, hürriyet, saâdet ve rahat bununla kaimdir. Asker olmayan adamın elbette kendisinde vahşetten, hiç olmazsa kokusundan olsun bir eser bulunur.

Allah-ü Teâlâ hazretleri seni askerlik şerefine nail buyurmuş, çok şükür seni bu şereften mahrum bırakmamıştır. Şimdi askersin. Bir askerin üzerine lâzım olan ve uhdesine düşen mukaddes vazife şu bildireceğim ehemmiyetli şeylerden ibarettir :

Birincisi; asker kendisini devletin muhterem ve gayet sevgili oğlu gibi zannetmesi lâzımdır. Zan ile değil hakikaten kendi evlâdıdır. Devletin asker evlâdını ne

kadar sevdiğini dâimâ göstermiş olduğu fedâkârlıktan anlamak pek kolaydır. Cenâb-ı Hak hazretleri seni, benim gibi zayıf bir babadan, bütün milletin babası olan devlet gibi kuvvetli bir babaya tevdi buyurdu.

Devlet, dünyada hiç bir şeyi asker evlâdına değişmez. Bu alaka çok görülmemeli. Çünkü, devlet askerin ciddî bir babasıdır. Bir evlâd babasına nasıl muhabbet ederse devletine de öylece ve belki daha ziyâde muhabbet etmelidir ve insaniyet dâiresinden hiç bu suretle harice çıkmayınız. Yâni gazab, hırs ve şehvet gibi şeylerden tamamıyla çekinenler tabii, aşikâr olan bu kurtuluş dâiresinden dışarı çıkamaz. İffet ve istikametle hareket ediniz ki, babanız sizden razı olsun.

İkinci vazifeniz; Allah'ın ve Peygamberin ve âmirlerinizin emirlerini her halde itiraz etmeyerek hüsn-ü kabul etmektir. Zira, büyüklerin n emrini tutmak kitap ve sünnet ile sâbittir. Amirleriniz, kumandanlarınızdan aldıkları emri sizlere tebliğ memurdur. Devletiniz sizleri onlar vâsıtası ile terbiye edip son derece kemâl ve insâniyete ulaştıracaktır.

Üçüncü vazifeniz; gerek tab'an ve gerek şer'an mekruh ve lâıyk olmayan şeylerden perhiz etmek, ahlâkınızı bozacak her türlü fena fikirlerden sakınmaktır.

Dördüncü vazifeniz; doğruluk ve saygıdır. Bulunmuş olduğunuz mukaddes askerlik mesleğinde doğruluk ile askerliğe sayen lâzımdır. Doğruluğun mânâsı yalnız lisâna münhasır olmayıp belki bütün harekâtınızı ihata

etmelidir. Zira doğruluk ve yalancılık kalbin ahvalinden bulunması hasebiyle azâlara sirayeti de şüphesizdir. Mesela bir subay erlere vazifesini tâlim ederken; **(Evlâtlar, kumandanın emriyle vazifenizi sizlere bildiriyorum.)** kumandasını er aldı mı, dört gözle emrin verilmesini bekler. Ve emir verilir verilmez hemen vazifesini yapar. Bu suretle doğruluğunu göstermiş olur. Doğru olanlar birbirlerini severler, hürmet ederler. Âmirlerine her zaman itâat ve inkıyâta bulunurlar. Subayınız; (Emir bundan ibârettir.) dedi mi, hemen bu kurtarıcı sözlerin mânâsını düşünerek askerliğe ait vazifenizi lâıkiyle hıfz ve zaptetmelisiniz. Er, üzerine terettüp eden vazifeleri iktidârı dâiresinde istekli istekli yapmalıdır. Hele mensûp olduğunuz taburu, bölüğü ve takımı bir kere nazar-ı dikkate alınız; ne kadar mehâbet ve ne kadar azameti vardır. Halbuki o sizden mürekkeptir. O, sizsiniz yavrularım. Vatanın itimâd ettiği ve bunca zamandan beri iftihar gözüyle baktığı güzel görünüş sizlerin vücûdlarınızdan terekkep etmiş bir birliktir.

Evlâtlar, baba ve analarınız hasret dolu gözlerle sizlerden ne bekliyor?

Din ve vatanın muhafazası değil mi?

Bu ne ile meydana gelir?

Ancak sizlerin iyi çalışmanız, itâat ile tutmuş oldurunuz işlerde dikkat sarfetmenize meydana gelir.

Oğlum, milletinizin gösterdiği yolda yürüyoruz ve daîmâ

milletinizden istifâde ediniz. Fendinizi millete ve mensûp olduğunuz devlete her harekette muvafık bulundurunuz. İçki ve zina; gibi çirkef kuyularına düşmekten çekinmek üzerinize vâciptir. Çünkü, bunlar çok fena ve tehlikelidir. Hele münasebetsiz yerlere gidip tedavi kabul etmez illetlere kendi elinizle kendiniz çarpmayım; **Kedi gibi sirkat denâeti, tilki gibi müzevirlik mezâleti sizin gibi şeci' ve bahâdır olan arslanlara hiç lâyük müdür?**

Siz, arslanlar gibi yiğit ve uluvv-î himmet sâhibi olunuz. Her halde askerliğe leke sürececek fenalıklardan nefsinizi temizleyerek yüksekliğin zirvesine çıkınız. İyiliklerinizle insanların gözüne ince ve sun'î bir ahlâk heykeli dikiş. Sizleri baba ve anneleriniz görüp teşekkürler etsinler.

Hele sizin taşıdığınız o sancak; şerâfeti ne ile kazanmış, ona neden hürmet ediyorsunuz?

Evet, o hep bizim babalarımızın ve dedelerimizin gülgûn kanlarından renk almıştır. Bizim millî namusumuzu ve dinî gayretimizi gösteriyor; **«Ey millet ve din evlâtları!.. Vatan ve millet namusunu muhafaza ediniz»** diyor. Düşman ile muhârebede eğer büyük şehitlik rütbesine nâil olmuş olursanız ebedî hayat ve daimî saâdeti taşıyan bu şerefli sancağın hakkını tamamıyla vermiş olursunuz.

Şeref ve kudsiyeti pek büyük olan bu sancağın altında cesâretle çarpışanlar, dünyayı din ve devletine fedâyâ hazır, Allah'ın yardım ve muzafferiyetine sığınmış gaziler; anne, hemşire, mal, namus ve vatan muhafızlarıdır. Bir hiss-i heyecân ve hasret dolu

gözlerle ellerin] açarak Cenâb-ı Rabb ül-âleminden nusret duasında bulunan ana ve bacılarınız, büyük bir iştîyakla sizlerden din ve millî namusun muhâfazasına yardım bekliyor. Bunlar; haydi evlâtlarım, ileri marş ileri diye sizi teşvik ediyor. Kendi gözyaşlarının akmasına ruhsat vererek mertliğinize, yiğitliğinize sığmıyorlar.

Annelerin ikinci istirhâmı;

«Evlâtlarım, bizleri muhafaza için göğüslerinizi siper ediniz. Sakın firar edip kadınların içine gelmeyiniz. Bizim gibi kadın değilsiniz. Sizden düşman ile muharebe ederek zaferle dönmek gibi iyi netice bekliyoruz. Bizim gibi bir takım âcizlerin içinde vatanın namusunu muhâfazadan kaçmak mahcupluğu ile nâmussuzca yaşamaktan ise, şân ve şerefle düşmana hücum ederek ölümü karşılamak daha hayırlıdır. Her halde insan bâkî değildir. Nasıl olsa bir gün evvel, bir gün sonra hepimiz çaresiz Öleceğiz. Haydi ırz ve namusumuzun muhafazası için, arslan evlâtlar, marş ileri.» diye vatan uğrunda sizleri fedâ eden bu annenin ricasıdır.

Kumandasına bakınız, acaba bu telâş ve ızdırâbı neden ileri geliyor?

Köşede oturup hiç telâş etmesin mi?

Tanrı korusun, bir kere gayretsizlik yüzünden memleketimize düşman ayak basarsa annelerimizin, hemşirelerimizin nâmında bunun böyle olacağı şüphesizdir. Bunun çâresi telâşesiz bir şecâat, sebat, mukavemet ve düşmanı mahv ve helâke gayret

etmektedir. Annenizin verdiği kumandayı can kulağıyla dinleyiniz. Bir de vatanınızın verdiği kumanda vardır, ki bu kumandayı subayınızın ağzından işitiyorsunuz.. Düşmana hücum için subayınızın emrini aldıktan sonra korku ve telâşi bırakmalı, cesûrâne davranmalıdır.

Cesâreti târif edeyim:

Evlâdım, cesaretin mânâsı soğuk kanlılıkla, tam sür'at ve fevkalâde dikkatle silâhını kullanmaktır. Muharebede en serî' ve en çevik davranan kazanır. Düşmanı gördünüz mü hemen acele ile işe bir netice vermelidir. Er, öyle sür'atle silâhını kullanmalıdır ki, karşısında bulunan düşman kullanılan silâhın ne olduğunu anlamağa vakit bulmadan yere serilsin. Bu sür'at ve bu kuvvet gözünü korkutsun. İşte, böylece sür'at ve dikkatle silâh kullanabilmek için şimdiden itinâ ve sür'atle silâh kullanmağı tâlim ederek meleke ve mehâret peyda etmelidir. Bir kimse elindeki silâhı fevkalâde bir süratle kullanmağı öğrendikten sonra artık korkmasın; kendini kurtulmuşlardan addetsin. Muharebe esnâsında herkes kendi nefsi ile meşgul olacağından, mukabilindeki hasmından başkasına çatmaz. Bu sözlerim hücum hâlinedir.

Muzafferiyeti şu yolda tarif etmişlerdir: Harpte sebat, hücumda sür'at, keşifte dikkat, muhâsarada devam ve gayret göstermektir. Harpte yavaşlık, gecikme, hücumda ağır hareket, keşifte hiyânet gösterilir ve muhâsarada bulunan düşmanı izâç ve tazyikte ihtimâm edilmezse muzafferiyet kazanılmaz. Harp; bütün orduyu teşkil eden

her ferdin yerinde ve vazifesinde sebâtıyla kazanılır.

Sebat; yalnız düşman karşısında gösterilen metânete denilirse de bir mevkiin muhâfazası sırasında mukavemete de denilebilir. Meselâ! hâkim noktaları yakalamak, yakın ve uzak hatt-ı ric’atleri muhâfazada sebat göstermek en mühim şarttır. Dâimâ bu istinat noktalarını göz önünde tutmalıdır. Yalnız kendi bilgisine güvenmeyerek Erkân-ı Harbiye tarafından harp fennine tatbikan yapılan keşif ve plânın tertibinden sonra, müdafaa ve taarruz bakımından ehemmiyetli mevkilerin korunması lâzımdır. Bâzı âmirlerin hususî hallerine garazen (Muhârebede varsın mağlup olsun, ben bunun emrini dinlemeyeceğim.) diyerek hakikî vazifesi olan vatan ve millet muhâfazasına lâkayıt kalmak, (Varsın düşman alırsa, alsın.) fikrinde bulunmak, askerlik âleminde melun bir fikir olduğundan, şayet bu fikirde bulunan olursa te'dip ve terbiyesi elzemdir. Kumandanın emri ne ise onu yapmak icâp eder. Orada emir ve irâde onundur.

İKİNCİ KISIM

1. BÖLÜM

Cenâb-ı Hak ef'aline mazhar olan cisimlerin vücûduna Arzı mazhar kıldığı gibi, insanı dahi mazhar etmiştir. Eşyadan zuhûr eden ef'ale, Hakkın (ilahi san'atı) ve insandan zuhûra gelen ef'âle de (ilâhî kudreti) denilir. Meselâ; yer yüzünde görülen ağaçlar, nebatlar, havvanlar vesâir canlılar ile Arzın hâsılâtı olan mâdenler, katı cisimler ve sâir bu gibi şeylerin başlangıç, icât ve ihtirât Arzın rübubiyeti ile husûle gelir. Sonra, Cenâb-ı Hakkın aşikâr olan kudretine tevdi edilen o şey, garip, türlü türlü suret ve şekiller gösterir. Nitekim; Cenâbı Hak (YEDULLÂHİ FEVKA EYDÎHÎM) buyurmuştur. Bizim tasarrufumuz ile husûle gelen bu kadar icât olunmuş şeyler Bâri teâlânın zâhir olan kudretidir. Cenâb-ı Hak için bir el vücûdu tasavvur olunursa o el bizim elimizin gayri olamaz. Ve bu elimizin üzerinde Bâri teâlâ ve tekaddes hazretlerinin eli ve elinin kudreti ve bu elimiz onun sanatı olduğu gibi (VE İNNEL KULÜBE BEYNE İSBİAYNİ MİN ÂSABIRRAHMAN) bu hikmeti açık ve zahir bir surette gösterir. Bu takdirde akıl, fikir ve marifetimiz hep o Sani' teâlâ hazretlerinin iki parmağı arasında hareket eden bir kalem gibidir. (VE ALLEMEL İNSANE MÂLEM YA'LEM), (VE YAHLÜKU LEKÜM) yâni irâde ve ihtiyârımızın sarfiyle deride daha Keyfedilmemiş ve zuhûra gelmemiş olan eşyâ ve sâireyi sizin ilim ve istidâdınız vüs'atinde sizin ile sizin için ihtirâ ve inşâ

ederim. (MALA TA'LEMÛN) hâlâ o şeyler ilmen ve aklen sizin meçhulâtınızdandır.

Maişetimize tealluk eden umur ve hususların tamamı Arzdan husûle geleceğinden Arz, bize nisbeten müşfik bir anne makamında demektir. Bütün ihtiyaçlarımız Arzla alâkalıdır. Fakat, Arzın diğer kürelere olan münâsebetlerini bilmek ve ona vukûfumuz olmakla, Arzın kendi tasarrufuna bir şey ilâve etmek veya noksan getirmek kabil delildir. Meselâ; şuâlar ye cisimlerin sâir hassaları gibi, ki ziyâdan gayri ve ziyanın bile bize olan menfaat ve mazarratının bizce ancak pek cüz'î bir kısmı keşfolunmuştur. Rüzgâr, yağmur, bulut, gök gürlemesi şimşek çakması bunların hepsi Arzdan mütevellit olduğundan bunlara olan ihtiyaçlarımızı arza hamlederiz. Bir şey ki, insana bir nisbet ile münasebeti vardır, bu münâsebet cihetinden o şey insanın mürebbisidir. Rübubiyet âleminde ondan istifâde etmek için istifâdesi nisbetinde o şeye hizmet etmek lâzımdır. Meselâ; çiftçiliği murâd eden bir kimse toprağa ettiği hizmet kadar ondan istifâde eder. Bir çiftçi zirâat ve çiftçilik etmeksizin **(Cenâb-ı Hak benim arâzimden nasibimi verir, tevekkül lâzımdır.)** diye işsiz, güçsüz, yalnız tembellik neticesi olarak, arazisinin vereceğini beklerse Cenâb-ı Hak, diğerlerinden ayırmaksızın sâir beceriksiz hayvanlar sırasında, o adama da mâlik olduğu arâziden bir miktar tâze ve kuru ot gibi az bir şey yetiştirir ve verir. Arâziye hizmet, saâdet ve refahı muciptir. Hizmet mukabilinde Cenâb-ı Hak elbette onu mahrum etmez ve minnetsiz olarak o arâziden kudret eliyle türlü türlü

nimetler ihsân eder.

Bâzı arâzi vardır ki, sâhip ve sâkinlerinin maişet ve idâresini temin edecek kabiliyet ve müsaadesi yoktur. Bu gibi arâzide bir kısım halk çobanlık ile seyyar bir halde bulunurlar. Hava ve surunun vehâmeti ve gerek toprağın kabiliyetsizlik ile ahdisinin idâre ve maişetini temin ve muhafaza edemeyecek mahaller, eğer mümkün ise, usulü dâisinde imâr edilmeli; değil ise öyle mahal terk edilerek başka bir yer bulunup hazırlanmalıdır.

Peygamberimiz (Ahâlisinin rızık ve maişetine kifâyet edecek derecede nebat yetiştirme kuvveti bulunmayan arâzide yerleşmeyiniz.) buyurmuşlardır.

RABBİNNÂS sıfatının tecellisine tam mazhar olmayan arâzinin o nisbette terakkisi için imkân çaresi olup olmadığını bilmek jeolojiye vukufu olan bir zâtın vücûduna muhtaçtır. (VE MİNEL CİBÂLÎ CÜDEDÜN BÎDUN VE HUMRÜN MUHTELÎFÜN ELVÂNÜHÂ VE GARABÎBÜ SÜD) Hikmet ehli indinde Arz tabakaları yirmiyi mütecâvizdir. Bunlardan bâzısı zirâate kabiliyetli, bâzısı kabiliyetsizdir.

Bu tabakalardan satıh itibâriyle farklı bulunanlar ayrı surette zirâat olunur. Arâzinin volkanik, çorak, feldispat ve kireçli olan yerleri çok dikkatli terbiye ile zirâate salâhiyet peydâ eder. Volkanik arâziden hangisi olursa olsun her kısmına sun’î bir hayat verilmedikçe zirâate elverişli olamaz. Suyun teressübâtından teşekkül eden arâzî terbiyeye her vakit hazırdır. Arâzi uzvî enkazdan mürekkep ise dâimâ mahsuldâr olur. Zirâatın

genişlemesi her halde suya muhtâç olduğundan böyle islâh edilecek arâzinin geçim ve refâh vâsıtası olabilmesi için, su tesviyesine münâsip tabakaların muayene etmek lâzımdır.

Arzda, su çıkmasına veya akmasına mâni, yâni suyun girmesi kabil olan ve olmayan iki tabakadan birine mutlaka tesadüf olunur. Eğer bir yerde suyun giremeyeceği iki tabaka arasında girebileceği bir tabaka bulunursa kumlu olan bu tabakaya ulaşıncaya kadar kaç metre derinliğinde Arz tabakalarının kazılıp delinmesi icâp eder, bu tabakaların suyun girmesi kabil olan ve olmayan kavsi ne miktardır, genişliği ve derinliği ne derecedir?

Bunu bilmek bir mühendisin bilgisine bağlıdır. Arz üstünde biri biri üzerine biriken tabakalardan suyun girmesi kabil olmayan iki tabaka arasında suyun girebileceği bir tabakanın vücûdu zarûridir. .Teolojide bu hâl şöyle izâh olunabilir. Suyun giremeyeceği iki tabakanın arasında sıkışık bir halde kalmış olan suyun girebileceği bir tabaka, Arz tabakalarının vaziyetlerine göre aşağı yukarı mâil bir vaziyet teşkil ederek uzanmış gitmiş, bunun bir ucu bir dağ yüzünde meydana çıkarak, buna mukabil diğer bir ucu da yer yüzü ile birleşmiştir. İşte Arzın emerek çektiği ve bu mahallerden giren hava-yi nesimîyi Arz suya tahvil ve istihale eder, ki havâ-yi nesimînin suya tahavvülü bir mizaç ile mümkündür. Böylece devamlı surette havanın suya çevrilmesiyle, havanın girmesine müsâit olan tabakaların hepsini su

doldurduktan sonra, bu su bir mecrâ bulup yer yüzüne çıkar, denize kadar gider.

Yağmur sularının bir mahalde birikip, yânına müsait bulunduğu mahalden dökülüp akması da vâki ve câizdir. Artezyen kuyuları, Arz tababakalarından suyun girmesi kabil olan mahalle kadar delinerek vücûda getirilir ve şadırvan suyu gibi kuyulardan fışkırır. İhtiyaçları yüzünden zirâat ve içecek sularını temin edemeyen mevkilerde artezyen kuyuları açmak mümkün olsaydı bu yerler ahâlisi zurûrete düşmezlerdi.

Bir yerin akar suları ve artezyen kuyuları olup da, yalnız zahmet ve meşakkatten dolayı çalışarak bundan hakkiyle istifâde etmek istemeyen kimseleri, mecburiyet altında, işe ve çalışmaya alıştırılmalıdır. Âdi kuyular açılması ve buna dâir tulumba icâdı, rüzgâr veyahut suyun kendi tazyik ağırlığı ile akması en âdi vâsitalardan sayılır.

Memleketimizde artezyen kuyuları meydana getirmeğe acaba neden ehemmiyet verilmiyor?

Bu nevi kuyuların umumî sıhhate, zirâat ve sanayie ne kadar faydası vardır. Acaba bununla memlekette husule gelecek ümran göz önüne getirilmiyor mu? Yoksa, üç kıt'adan iklim nasip olan geniş memleketimizde bu tarz üzere kuyu açmağa mahallin müsaadesi mi yoktur, yahut müsâit para mı bulunmuyor ? Memleketimizin en birinci noksanı, para kazanmağa karşılık tembellik ederek, sarfiyata gelince fevkalade bir cüret ve lâkaydî göstermemizdir.

Artezyen kuyularının mahallini tâyin etmek için jeolojiye fazla bir gayretle çalışmak lâzımdır. Böyle umumî menfaatleri temin edecek işlerde ihtisas sahibi olmak için gayret ister. O vâkit bizler de kendi arâzimizin toprak altı teşekkülâtını öğrenmiş ve anlamış oluruz. Tabakaların cins ve terkipleri hakkında Arzdaki değişikliklerden ne gibi değişmeler vukubulmuş olduğunu öğrenir; Arz kabuğunun yükselme ve alçalmasını keşif ve tahkik ile yer altında teşekkül eden mürekkep tabakaların dahi mükemmel bir haritasını elde etmiş olurduk.

Böyle bol dağları, geniş ovaları, yüksek noktalarda birçok yaylaları olan ve arâzinin her nevi ârizasına uygun bulunan bir memlekette yalnız mahallini bilin delmekten niçin âciz kalıyoruz?

Bu suretle Afrika gibi mahalleri bile suya kandırmak pek kolaydır. Fakat, bulup da suyu akıtmak hünerdir. Böyle yerleri arayıp bulmak lâzımdır. Bizim mekteplerimizde bugün okunan ilimlerden husule gelen menfaat kısaca gösterilmiştir. Yabancı memleketlere talebemizi göndermekten maksat, tahsil etmiş oldukları ilmin daha yüksek tarafını arayıp, o fennin ikmalini arzu ve heves etmelerini teminden ibaretti. Halbuki, genç mekteplilerimiz fen öğrenip memleketin imârına, milletin terakkisine çalışmaktan ziyade, onların batıl fikir ve itikadlarına kapılarak avdet ediyorlar. Bizim bu gençlerden beklediğimiz, esas maişet sermayesi olan zirâat, ticâret ve san'atta üstün bir şekilde terakkidir.

Bunlar memleketimizde, lââyık iye yapılmamaktadır. İşte böyle şeyleri öğrenip hâl ve tabiatımıza ve kendi milletimizin icâplarına uygun bu surette değıştirerek o marifet ve o ilmi bize malı sus gibi göstermek ve onlardan ecnebi râyahasını gidermek ciddiyetini kendilerinden beklemek hakkımızdır.

Zirâatte bir çiftçinin ciddiyeti kendisini elbette servet ve saâdete kavuşturur. Bu heves ve çalışması yalnız zirâatte kalmayıp ağaç dikmeğe de teşmil edilmelidir. Ağaç dikmek hakkında Peygamberimizden bir çok hadisler vûrud olmuştur. Ağaçların bereketinden, umûma faydasından, din ve dünyanın imârını mucip olup hayırlı eserler ve sadakalar sırasında bulunuşundan bahisle; ağaçların ahrete azık, evlâd ve zevcelere yardım yolunda ziyâdesiyle münâsebeti olduğı da belirtilmiştir.

Server-i âlem Peygamberimiz efendimize ümmetinin her ferdi boyun eğmeğe ve emrine göre hareket etmeğe mecburdur. Fahr-i âlem efendimiz bizim dünyaca istirahatimizi, yâni malca bolluk araştırıp bulmanızı dinde dahi huzur ile kulluğumuzu emir ve ihtar etmiş olduğundan refah ve rahat kesbedinceye kadar uğraşmalıyız. Ağaç dikmekte bizim için iki fayda vardır. Birisi, bir ağaç yetiştirmiş olsak, cârî hayırlar gibi sene besene idâre ve geçimimizi kolaylaştırır; diğeri yaz günü sıcaklarda bağ, bahçe ve meyva gibi, serinlik verecek şeyleri temin eder.

2. BÖLÜM

Arzımızın insan âlemine benzeyişi iki suretledir.

1— İnsan gibi sarf ettiğini yerine koymağa muhtaçtır. O ihtiyacı, Güneşin Fahr-i mescûr (hava denizi, yâni seyyâle-i esîriye) üzerine aksetmiş olan ziyasından tekeyyüf eden hava gibi bir şeyle temin eder.

2— Arza ârız olan haller dahi insana ârız olan hallere benzer. Bunlar yekdiğeri ile mukayese olunsa biri diğeri aynı olduğu görülür. Meselâ; yemek ve içmek hayvanlarda açlık denilen marazın ismidir. Dâimî olan bu açlık illeti, insan ve hayvanları, (kevnin bir teabbüd nisbetine göre, yâni kevnin insan ve hayvanlarca zapt ve teshir olunması ve itâati nisbetiyle) eşyada canlı ve cansız bütün cisimlere musallat eder. Bu ise kevnin hayvanlarda husul-ü tasarrufuna ait bir eserin ismidir Kevin teabbüdü ki bize tâbi olması demektir. Bu iki nevi üzeredir.

1— Hayvanlar, yiyip içtikleri gıdaları hazmederek bu gıdaları sarf olunana benzer bir hale getirir. Bu suretle, vücûd tabiî bir nisbette ve ilk yaradılış hâlini muhafaza ederek, muayyen olan eceline kadar hayatını uzatır.

Gıda dediğimiz şeyler hayvanlar için türlü türlü yollarla hâsıl olur. Bu gıda her hayvana kendi vücûdu nisbetinde ihsân buyurulmuştur. Bâzı hayvanın gıdası bir diğeri aslâ yaramaz. Cenâb-ı Hak dilleri ve renkleri dahi muhtelif suret ve muhtelif nisbette halk etmiştir.

2— Gerek nesimî, gerek gıdaî ve unsurî vücûd hep bir

şeydir. Teaddüt kabul etmez. Senin, melekût-ü ebrâra taverân eden vücûdun bu günkü vücûdunun gayri değildir. Urûcî olan bu vücûdun sana münasebeti, senin taşımakta olduğun vücûdun benzeri ve aynıdır. Tayerân cihetiyle aynı değilse de tekarrür ve telemmüs cihetiyle fiavri dahi değildir. Aralarında bir yükselme nisbetiyle melekût-ü illiyyine urûc eden vücûd-u nesimînin bedeninize nüzûlü tarikiyle eşyâdan size vârid olan vücûd-u mütemâsile ve mütelâbika münasebetiyle tevazün ederek mekânında müstekardır. Yâni; mekânında istikrarı vardır. Eksilen vücûd gıda ile telâfi-i mâfât ettiği gibi, tayerân eden vücûd dahi taşıdığımız bu vücûdun sarf eylediği gıdanın eserinden hâsıl olan ruhun tayerânından tedricen vücûdunu tamamlamaktadır. Bir nisbete varıncaya kadar ki, oradaki vücûd-u uhrevî, kemâlâtı istihsâl ettiğinde, ecel i mev'udu ile buradaki ruhunun bakiyesi oraya inzimâm eder. (İNNEL EBRÂRE LEFİ İLLİYYİN) Kabir hayatı ve ahret hayatı dedikleri de kitâb-ı ebrârın Alây-ı illiyyinde olan vücûdudur. Bir vücûd-u mevhuba tamamlanıncaya kadar, sana tâbi olan bu âlem i kevinde, tekarrür ve istikrâr ve bu ihtizâzât-ı havut ile tayerân etmekte. Lâkin burada yine sensin. Urûç hasebiyle senin aynı olmayıp misâl âleminde senin bir mislin olduğundan, ihtizâzât-ı hayat hasebiyle gayrin dahi değildir. Bir mumun, ziyası ile karanlık bir mahalli aydınlatması kabilindendir.

Bu beden makinesi fasılasız bir sûratle tedricen seni husûle getiriyor. Bir taraftan gıdaî maddeler vücûdunu tertip edip seni dâimâ bir ahret vücûduna ilhak

etmektedir. Sen yine yok olmaksızın sensin. Kezâlik âlemde her şey için azîm bir değişme vardır. Otlar hayvan ve hayvanlar – insanların nebatları ve hayvanları yemesi suretiyle– insan olur.

İnsanların ruhânî kısmı, yâni nurânî cisimleri, âlây-i illiyyine gider. Enkaz ve lâzumsuz fazlalıkları da toprak olur.. Bir devir ki, devrettiren Cenâb-ı Bâri Teâlâ hazretleri bu âlem-i halkîde manen zahirde ki misilli deveran ettiriyor. Yâni, iki eliyle yoğurmuş olduğu topraktan bir buğday yapıp sâir gıdalarla birlikte onun vücûduna kaim olacak bir kudret eliyle, zahirde vücûd bulan gıdaların mecmûunu, yeme yolu ile –Allah teâlâ hazretlerinin iki elinden diğer bir eli, ki bâtın elidir–senin irâdenle, yâni ağızına o yemeği götürmekle, o yemek, Cenâb-ı Hakkın senin vücûdunu tahmir edecek diğer eline geçip, orada senin vücûdunu teşkil ve tasvir eder. Ve bedel-i mâyetehallele çevirerek beka ve istikrârın senin vücûdunu suret âleminde hayal gibi gösterir.

3. BÖLÜM

Kan, hayvanların vücûdunu besleyerek büyötmelerine hizmet eden bir madde olduğu gibi, insana lâzım olacak şeyleri vücûdun her tarafına ulaştırmak ve zararlı olan şeyleri münasip bir mahalden defetmek hizmetini ifâ eder. Arzın vücûdunu beslemek ve büyötmek hizmetini kan hükmünde olan su ve hava görür. Kan ve hava, hayvanda ne hizmet görüyorsa Arzda da su aynı hizmeti görür. İnsanda kan iki nevi olduğu gibi, Arzda kan mesâbesinde olan su da, tatlı ve tuzlu olmak üzere iki nevidir. Su, hava ve ateşden mürekkep olarak yer yer Arza dâima hükmeden yarar dağlar, Arzın indifâlarından başka bir şev değildir. Deniz, suları, havaya tebahhur ederek, hava suretinde Arza hulûl ve oradan kırmızı kan hükmünü alan su suretine girip kaynak ve akar sular hâlinde mercii olan denize gider. Eğer denizler tebahhur etmemiş olsaydı bir anda dünyanın helâk olması iktizâ ederdi.

Bütün denizler takriben bir asır müddet zarfında peyderpey değışip kamilen tazelenmektedir. Şayet denizlerdeki sular tamamen tebahhur edecek olsa, bu sular şeffaf bir cisim olarak ecsâm-ı nûraniyeden halka gibi, muayyen bir irtifada, arzın etrafını çepçevre kuşatır. Eşyanın hayatı olan su, yine kürenin damar ve âsâbından çıkıp bu hayatı kendine has bir surette muhâfaza eder.

Güneşin ziyasıyle mütekkeyyif olan esîri, hava cezbeder; Arz küresinin duman buharlarıyla renkleşmiş bulunan hava-yi nesimîsini de arz bel'eder. Bu nesimî hava verin

içinde tatlı suya çevrilerek meydana çıkar. Nitekim hava, akciğerin borularından geçip kanda tesir ve nüfuzunu gösterir. Havada bulunan oksijen gaz gibi kana karışır. Kanın kürelerine yapışarak karbon gazını kendin ayırıp teneffüs vâsıtasıyla dışarıya çıkarır. Keza, küreyvât dahi Arza bu ameli aynen icrâ ediyor. Havanın küreyvâtı su ve suyun küreyvâtı yeryüzünde biterek çıkan ağaçlar ve nebatlardır. Ağaçlar ve nebatlar hayvanların vücûdunu teşkil eder. Şayet havada su buharı ile hidrojen olmamış olsaydı ne biz sâir yıldızları görürdük ve ne de, ziyanın aksetmesinden, havada zerre kadar harâret bulunurdu.

4. BÖLÜM

Ağaçların ve nebatların hassaları: Ağaç dikmek ve zirâat yapmanın insanlardan başka hava ve Arzımıza dahi faydası vardır. Bu hususta geçeri bahislerimizde uzun uzadıya tafsilât vermiştik. Ağaç dikmek ne kadar sevap ise sebepsiz olarak ağaçları kesmek ve yok etmek dahi o derece muzır, ziyani mûcip, israf ve haramdır. Şayet yirmibeş kilometre karelik bir arâziye rutubeti cezbedecek ağaçlar dikilecek olursa, yahut yüz kilometre karede rutubeti cezbedecek bir orman bulunursa denize on saat mesafesi olan bir mahalden yağmur celbettiği tecrübe ile sâbit olmuştur. **Ağaçların ve zirâatin çoğalmasa yağmur yağmasını icabettirir. Onun için bahar mevsiminde yağmurun yağmasına ekseriya ağaç ve nebatların çokluğu sebep oluyor.**

Rasûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz buyurmuşlardır ki (LEVLEL KAMHU VEŞŞEİRÜ LA TUMTİRÜSSEMÂÜ) **semanın yağmurlu olmasına sebep olan buğday ve arpadır. Eğer bunlar olmamış olaydı semâdan bir katre yağmur düşmezdi.** Vuku-u hâl bunu isbatâ kifayet eder. Görülmezmi ki, zirâatin en cazibesi kuvvetli vakti Arzın çok yağmurlu olan vakitleridir. (Rabbinnas) olan Cenâb-ı Hak Arzı insanâ zapt ve teshir ettirmiştir.

(Rabbilfelak) olan bu Arz insanın vücudunu terbive ve kaybettiğini telâfi, yâni rızkını eshâb ve alât vasıtasıyla izhâr ederek Cenâb-ı Hakkın âşikâr kudretini kalb gözü ile görenlere göstermiştir. İşte ağaç ve ekinlerin davadan

cezbedip sarfetmiş olduğu su buharını hava telâfi ederek sarfiyat nisbetinde denizden su buharını alır diğer taraftan ekinler onu cezbeder. Böylelikle bir cereyan hâsıl olur ki, bu cereyan yağmur yağmasına sebep **olur**. Nebatlar vâsıtası ile olan cereyan mahdud bir vakit ve muavyen bir zaman içerisinde vuku bulduğu için büyük bir mecrâyâ vesile olamaz.

Rutubeti cezbedici ağaçlar büyük bir arâziye dikilecek olursa tabîîdir ki, nebâtâtın cezbedtiği miktardan daha geniş surette cereyanı temin eder. Bir mahallin ağaçları ne kadar çok bulunursa yeryüzünü kaplayan havada rutubet o kadar ziyadeleşir. Bu rutubet, câzibe kuvvetinin eserinden hava içerisinde peyda olan yağmur hüzmeleri olarak Ağaçların havadaki tesirlerini uzatır ve tâ denize kadar ulaşır. Bu mecrâ ile hava cüz'î surette değişir ve böylece yağmur yağmasına sebep olur. Ağaçları çok ziyade olan dağlar ile sahralarda sık sık yağmur zuhura gelmesi bu hikmete delildir.

(VALLAHÜLLEZİ ERSELERRİYÂHE FETÜSÎRU SEHÂBEN FESUKNÂHU ÎLÂ BELUDİN MEYYİTİN FEAHYEYNÂ BİHÎL'ARDA BA'DE MEVTİHÂ) Ağaçların çokluğunun faydalarından birisi de arazinin vasıflarını değiştirmesidir. Bu takdirde arâzinin muhtelif tabakaları haricî satırlarına göre farklı surette ekime elverişli olur ve az çok hâsılat alınır. Her halde çokça hâsılat elde etmek isteyen kimse arazisinin iyi terbiyesine dikkat ve itinâ etmelidir. Arâzi sâhipleri elinde bulunan mahallin neye muhtaç olduğunu ve ne tohum ekmek lâzım

geleceğini bilmelidir. Tarlanın nebat bitirme kuvvetine yardım edecek maddeleri kâfi miktarda bulundurulmalıdır.

Hayvanı, kimyevî gübrelerle, kireç, kömür gibi tarlaların imâr ve terbiyesine hizmet eden ve daha buna benzer zirâat ilmi üzere, icâbeden kayıt ve şartlara ne kadar itinâ edilirse o nisbette arâziden istifâde edilir ve fazla mahsul alınır. Bu ağaç ve nebatların enkazı ile o arâzinin kumlu arâziden başka arâziye tebeddülü lâzım geleceğinden semânın dahi bulutlu olmasını iktiza ederek o zaman mezkur yerler, ahalisini yağmurlu bir sema altında mümbit toprak üstünde bulundurmuş olur.

Afrika çöllerinde uzvî enkazdan teşekkül eden bir toprağa tesadüf etmek, nâdirattan değilse de, sair iklimlerde olduğu gibi çok da değildir. Havanın tesirlerinden biri olup Samyeli dedikleri fırtına, kum dağlarını sürükleyerek uzvî enkazı bile kum hâline getirir ve Arzın zirâate olan kabiliyetini bozar. Bu fırtınalar toprağın sathından faydalanma imkânını da ortadan kaldırıp, istifâde edilmeyecek bir hâle koyarak, zirâate elverişli olmaktan çıkarır. Bu fırtınalara sebep, güneşin ziyası ile Arzın ekvator bölgesinin ısınarak ve havanın harâret ile genişleyerek o genişliği doldurmak için soğuk memleketlerden soğuk hava gelmesi ve geniş mahalleri doldurmasıdır.

Bu hava cereyanının şiddetle esmesine fırtına denilir. Sahrâ-yı kebir gibi geniş kum denizlerin de Güneşin ziyasından husûle gelen harâreti de hava gibi Arz emerek içine alır. Soğuk iklimlerde sıkışmış olan hava,

sıcak mıntikalarda noksan kalan miktarı telâfi etmek için bu bölgeye hücum eder. Kış günleri gibi şiddetli soğuk hüküm-fermâ olan zamanlarda, harâretsiz, buz hâlinde bulunan Arz, kum deryâlarında fırtınalara sebep olacak derecede, havadan bir şey bel'etmez. Yaz günlerinde devam eden bu sevkîyat, o araziye iskân edilemez bir hâle getirmiştir. Sahrâ-yi kebirin yalnız kum fırtınaları yüzünden dâimâ seyyar bir hâlde bulunan arâzisini sâbit kılmak ancak Cenâb ı Hakkın İlâhî kudretine mahsustur. Bu havâî ide çeşit çeşit değişik ve hâdiselere sebep olan bu hava cereyanlarının hükmü, bir canlının kan dolaşımı ve hazmı gibidir.

Nitekim, insanda ciğer havayı bel'ederek beden dâhilinde hava ile olan değişmeyi yani oksijen ve karbon gazındaki yanma ve değişme(Büyük deverân) ve (Küçük deverân) hallerini meydana getirir. İnsanda ve hayvanlarda kan ile bel'olunan hava ne hâl alıyorsa küremizde de su aynı hareket ve işi yapar. Yalnız küre hava-yi nesimîyi soğuk iklime sevkeder ve Sıcak iklimlerden bol eyler (Allâhü âlem bihakikatilhâl)

Sahrâ-yi kebir ve benzeri yerler, müteharrik arâziden olmakla beraber deniz sathından seksen, seksenbeş metre kadar veya daha az yahut daha çok aşağıdır. Akdenizden ve yahut Atlas Okyanusundan açılacak birer kanal vasıtasıyla su sevk edilerek havaların itidâl kesbetmesi ve oturulabilir bir mahal olmak derecesine gelmesi düşünülürse de ekseriya. eserek sürüklediği kumlardan dağlar büyüklüğünde yığınlar vücûda getiren

Samyeli fırtınaları men etmek için bir mâni olmadığından bu cihet akıl sahipleri ve fen adamlarınca pek de makbûl ve mâkul görülemez.

Arz grizi hararetini bu gibi mahallerden sarfa almış olsaydı, zelzeleler ile bir ihtilâl vuku bulur ve bu kumlu sathın iç ve dış tarafını arızalı bir şekle sokarak pınar, kaynak ve nehirlerin hâzinesi olan dağların teşekkülünü mûcip olurdu. Zirâ, dağlar hâricen ve dâhilen zelzelelerle, Arzın teşekkülâtında husule gelen çukurlaşma ve kabuklaşma gibi, ihtilâli eserleridir. İşte bu muhtelif suretlerle Arz su seviyesini bir muvazenede bulunduramadığından yer yer menfezler peydâ olarak, bu hâl ırmak ve nehirlerin çıkmasına sebep olmuştur. Eğer su seviyesi bir düz satıhta bulunursa cereyan etmek için mecrâya açık bir yer bulamaz.

Sular, hakikatte yağmurun yağmasından Arza nüfuz ederek hâsıl olmuş gibi görünürse de, dağların yüksek noktalarında ve külliyetli bir surette bulunan artezyen kuyuları bu hükmü kuvvetten düşürmeğe kâfidir. Bir Arz sathında ve müteaddit mevkilerde hem artezyen hem de âdi kuyu bulunabilir. Bu sular bâzen göl gibi bir mevkide hem cereyan eder ve hem gâip olur. Bâzı artezyen kuyularının fişkirmaları muvakkattir. Kâh zuhur öder ve kâh gâib olur. (VECEALNÂ FİL'ARDİ REVÂSİYE EN TEMİDE BİHİM VECEALNÂ FÎHÂ FİCÂCEN SÜBÜLEN) Akıl terâzisi bu gibi şeyleri ölçmeğe ve kavramaya müsait değildir. Şöyle ki, bir sene içinde yağın yağmurun miktarını bir âlet ile ölçmüş olsak; Arzdan nehirler vasıtasıyla denizlere

dökülen ve harâretin aksetmesinden tebahhur eden, sulama suretiyle nebatlara ve ağaçlara dağlara, Arzın rutubetine tabi ve hayvanat kaim bulunan suları yalnız yağın yağmurların idare edemeyeceğini anlarız. Zâten bu sayılanların ekserisini muayyen bir zaman içinde tedârik mumlum değildir. Evet, yağın yağmurlar sarfiyata bile yetişmiyor. Eskiden bekaya kalması düşünülebilirse de lâzım gelen sarfiyat hiç bir zaman geri kalmaz Muayyen bir müddet zarfında yağın yağmurun yarısı havada buhar hâline geçer, az bir kısmı nebatlar ve hayvanlar tarafından sarfedilir ve bir kısmı da Arzın mesamatından nüfuz ve bir su geçmez tabakaya kadar iner. Orada birikerek toplu bir halde bulunur. Sonra bir mecra ile denize dökülürken bir miktar daha tebahhur eder. Suyun, denize giden bu kısmı pek güçlükle tamamen yerine vâsıl olur. Denize varmak imkânı olsa bile, pek az bir şey ulaşır. Bu gibi şeyleri hakkıyla tatbik etmekte insan aklı âcizdir. Nil nehrinin bir ay müddetle cereyanını idâre edecek kadar yağmur yağması icâbetseydi her gün Afrika çöllerinin hep seller içerisinde kalması lâzımgelirdi.

5. BÖLÜM

İnsanların umûr ve husûsuna müdâhale eden Güneştir. Zirâ, Güneşin, sair kürelerin ziyası gibi, bizim fayda ve zararlarımız cihetinde hayliden hayliye rolü olduğunu bu günkü ihtiyaçlarımız, tecrübeye lüzum göstermeyecek surette, isbat etmektedir.

Güneşin ziyası sâir kürelerin ziyasından daha parlak görünüyor. Buna sebep Güneş ile aramızda vuku bulan teati ve inkıyattır. Şâyet küremiz, diğer bir güneş âlemine müteveccih olmuş olsaydı, teveccüh ettiği şeyin hassasını birdenbire alıp kabul etmesiyle, Güneşten aldığı ziya nisbetinde, onunla aralarında aynıyle ziya teâtî olunurdu. Fakat güneş âleminden riyadan gayri bize başka bir şeyin verildiği de düşünülebilir.

Güneşin sıcak ve kuru olduğu kendisi gaz ile buhar gibi şeylerden müteşekkil ve son derece şiddetli bir harârete mâil ve en güçlükle eritilebilen cisimleri bir anda buhar hâline getirmeğe muktedir, tutuşan bir cisim olduğunu tasavvur edecek olursak bazen bu tasavvurumuza akli muhakememiz mâni olur. Ve bizi bu hususta hayret içindi bırakır. Rastladığımız manialardan birisi, 'Güneşten Arzin harâret aldığı billurlar ile cisimlerin tutuşması ve Güneşin tam karşısında bulunan cisimlerin ateş gibi harâreti olması ve belki de hararettin (limanların yanması; tutuşması kabil olan şeylerin bir mizaç ile gözümüzün önünde her vakit için yandığının görülmesi, aşikâr halledendir. Fakat, bu müşahede ve buna dâir fikrimizi cerheden ve müşahedelerin hepsini galat bir

havâî üzere kurarak mevhum bir fikir hükmünde gören aklî mülâhazalar. Güneşin fevkalâde bir harâret merkezi olduğunu kabulde tereddüt eder. Güneşin, belki harâretin şevkini mucip şiddetli bir ziyaya mâlik, kesif, oturmaya elverişli, gâyetle mûtedîl ve herseyi islâh eder, aslâ ifsât etmez bir cisim olduğuna hüküm veririz. Zirâ, ziya denilen tesir, bir hükmün diğerinde vukuunun yüksek bir mertebe hâsıl etmesidir.

(VELEKAD ÂTEYNÂ MÛSÂ VE HÂRÛNEL FURKANE VE DİYÂEN VE ZİKREN BİLMÛTTEKİN.) Furkan, tefrik; ziya cem içindir. Eğer ziya olmamış olsaydı bu şey zuhur etmez ve cem olmazdı. Güneşin, hayat menbaı lâtif bir küre olduğu bu gün isbât edilmezse de ileride âlât ve edevât tekemmül ettikçe ve eşyâ ilminde fevkalâde tecrübelerle hakikatlar araştırıldıkça — belki yüz neneye kadar — bu sözümüzün doğruluğu bilmüşâhede tasdik edilir.

Fen âlimlerinin kat'î deliller hükmünde olan tahkikat ve keşifleri, eşyanın zâtiyatı hakkında şüphe edilecek bir şey bırakmıyor. Fakat, eşyanın koku, sadâ, sıcaklık ve soğukluk gibi ârızalarını gözle idrâk mümkün değildir. Hattâ koku alma duygusu ile mâlûm olacak koku; dokunma, işitme ve görme gibi dış duygularla bilinemez. Bu sayılan duygulara mahsus ilmi de koku alma duygusu ile anlamak mümkün olamaz. Görme duygusunun gözle görülen cisimlere, nur ve ziyaya tasarrufu vardır. O gibi şeylerin görülmesiyle hâsıl olan malumat, işitmekle hâsıl olacak malûmattan kat kat fazladır. Çünkü, Küremizin

sâir kürelerle olan muamelât ve munasebâtı evvelâ tamamıyla tecrübe edilmeli, onlarla olunan muamelâtın ne semere vereceği ve ne gibi bir hassaya mâlik olacağı anlaşılmalıdır. Rastlanan mâniaları yalnız görme duygusu ile — yâni rüyetten gayri arada bir vâsıta bulunmadığından — ortadan kaldırmak güçtür. Meselâ, ölçü olmağa münasebeti olan sun’ı bir küre tertip olunup bu küre büyük bir kubbeye asılarak kubbenin hava-yi nesimîsinin miktarını tahdit etmeli. Bu küre iş’al edilirse kubbenin içerisinde bulunan oksijen ve hidrojen gibi gazlar yandıktan sonra (yanma fiili devam eder mi, etmez mi? Velez kendine kifâyet eden ve semâda seyrek seyrek akar sular gibi seyyar halde bulunan hidrojen gazları güneşin yakma kuvveti câzibesine tâbi olmuş olsa, Güneş âlemi etrafındaki mevcut kürelerin kendine lâzım olan bir uzvunu diğerine vermiş olur ve bununla kuvvet ve intizamdan sâkıt olarak hayat ve hareketine hâlel gelir. Etrafında bulunan kürelerin ekserisi bu suretle hükümsüz kalacağından, âlemin intizamı bozulup âni bir ihtilâl vukubulur. Fakat Güneş ihtirakına lüzum görececek yanıcı cisimler, Güneşin eczalarının birbirine delk ve temasından hâsıl olarak ihtirak fiilini temdit eder. Güneş ateşinin tasavvurun fevkinde derece-hararet ve böyle bir nâr-ı azîmin kendisinde vukubulan tesirâtı sun’î olarak yapılmış bir küredeki tesirât ile kıyâs etmek imkân dahilinde değildir.

Cirm-i şemsin küçülmüş gibi, yâni yumruların irtifâ ile Güneş yuvarlağının küçük görünmesi ve Ayın günden güne Arzdan uzaklaşmakta ve merkezî harâretin

tedricen eksilmekte olması gibi hâdiseler taakkulât ve taayyünât kabilindendir. Bunlar hakikatte tevkîfî olmayıp dehre müteallik olduğundan insanların ilim ve malûmatına muvafakat eder diye hu gibi şeyleri akıl neye istinaden kabule yanaşsın. İnsanların cisimlerinde vukubulan ihtilâf maneviyatlarında vukubulanın tıpkısıdır. Meselâ, bu ihtirak fiili Merih küresinde var mıdır? **Mümkün olsa da Merihe bir adam gitse orada bir ateş yakmak için lüzumlu olan havayı acaba bulabilir mi?** Bulsa bile bizi ihata etmiş bulunan bu hava gibi mi bulur? Yoksa başka türlü mü? İstiâli kabil bir hava-yi nesimi bulunduğuna tecrübesiz ne ile hükmedebiliriz? Bakıldığı zaman su ile ispiertonun görünüşte aralarında bir fark yoktur. Su ve ispiroto ikisi de bir görünür. Yalnız görmekle iki şişedeki su ile ispirotoyu nasıl tefrik ve ne ile temyiz ederiz? İşte bu gibi şeylerin yalnız görülmez ilim ve vukufu tamam bir surette temin edemez, Bu gibi şeyler ne zaman uzaktan fark ve temyiz edilir: Ateş üzerine konulmuş şeker ile tebeşir muhtelif bir mizaç vukuu ile eriyeceğinden uzaktan bakan kimse bunları keşif ve tahmin edebilir. Ve bunların bu hâli görme kuvvetine müteallik olduğundan, hangisinin şeker ve hangisinin tebeşir olduğunu anlar.

Şu vukuf ve malûmatın husulü için bu nevi cisimlerin tecrübesi iktiza eder. Zira, bu gibi şevler yukarıda bildirildiği veçhile zâtivâta mütealliktir.

Şekerin tatlılığına ve tebeşirin ekşiliğine ne ile hükmedilir? Bunlar tatma kuvvetine müteallik bir ilimdir.

Kezalik sıcaklık ve soğukluk gibi şeyler göz ile bilinmez. Gözde bir ârıza vukubulduğu zaman buz ve billur gibi şeyler ile su ve ispiroto gibi şeylerden; tuz billuru ile buz, seçilmeksizin ve keza su ile ispiroto fark edilmeksizin hükümde müşterektir.

Hava içerisinde oksijen ve hidrojen bulunmazsa yanmaz. Acaba, bu gibi şeylerin vücûdu sair kürelerde nasıl tecrübe edilir? Su zannetmiş olduğumuz şeyin ispiroto olmadığını ve ispiroto zannettiğimiz şeyin su olmadığını ne suretle biliriz? İşte, zikrolunan bu gibi şeylerin tefriki, keşiflerin ikmâliyle husule gelen ilimlerin tereddütsüz kabulünden sonra takarrür eder. Bir duygusu noksan olanın bir ilmi noksan olur.

Peygamberimiz (MEN FAKADE HİSSEN FAKADE İLMEN) buyurmuşlardır. Hissen gizli olan bazı şeyleri de görme duygusu ile keşif ve izâh müşkülcedir. Meselâ, bütün denizlerin suları bedel-i mâyetehallel (sarf ve irât) kanunu mucibince ne kadar sene zarfında buhara tahavvül edip sarf oluyor ve yine sarfettiğini ne kadar zamanda verine koyuyor? Bir asırda denizler tamamıyla değişiyor denilse, gözle idraki kabil olmadığından insan birdenbire bunu kabul edemez. Fakat, irâd masraf mukabilinde olmasıyla bu sarf ve tahavvül pek his olunamıyor.

Seyyid Câfer-üs-sâdık hazretleri (VE İZEL BÎHÂRÜ SÜCCÎRET) âyet-i kerimesini (Ey tabahharet venkalabet ilel hevâ vertefeat ve kamet bihâ) ile tefsir buyurmuşlardır. Demek oluyor ki denizlerin su kısmı

dâima devrediyor. Ve bedel-i mâyetehallel için bu küremiz dâimâ deverân etmektedir. Eşyâya hakikat gözü ile bak, gör ki, neler icâd edilip bir anda neler mahv ve neler isbât ediliyor.

6. BÖLÜM

Havanın içërisine hararetin şevki hava-yi nesimînin çoğalması miktarı genişlemesini; bil'akis, hararetin azalması miktarı da çekilip büzülmesini iktizâ eder. Burada fikrimizi işgal eden şey, havaya ârız olan iki nevi sevkîyat; yâni, sıcaklık ve soğukluk gibi iki şeyin havaya tesiridir. Hakikaten, havaya giren şey; yalnız aydınlık ve karanlık ile iki nevi tekeyyüf eden ve bahr-i mescûr ismi ile zikrolunan bir mevcûdun uzvundan ibarettir. Bölünmesi kabil olmayan şey bir uzuv gibi mütalea edilir ki, o nevi şeyden bir miktar demektir. Geçmiş hükemâ bu bahr-i mescûra (Felek-i atlas) tabir etmişler ve Arzdan muayyen bir uzaklık ile ölçü tâyin eylemişlerse de, böyle hayâlî uzaklık ve ölçüler fezâ ve bahri mescurda zâten mühendislerin ötedenberi zamana tabi olan muhasebatından ibârettir.

İşbu bahr-i mescûr içinde bitmez tükenmez Güneşler âleminin varlığı mülâhaza olunuyor. Bu bahr-i mescûr, Arzın yuvarlak sathına temas edip kürenin mütemmimatına mücâvirdir. Bize mütenazır olan Şems-i âliye ile Arz küresi arasında bu bahr-i mescûrdan gayri bir şey yoktur. Şems-i âliye ziya vasıtasıyla bize bahr-i mescûru tekyif ederek bir felek teşkil etmiştir. Felek dediğimiz şey Şemsin ziyasıyla mükeyyef bir kat-ı nâkis suretinde Arz küresinin hareket i intikaliyesinin medarı demektir.

Şemsin cisimlere ve eşyâya bu bahr-i mescûrla sevkettiği harâret, yahut ziyanın aksetmesi ufkî olursa, ziyadan

mükeyyef olduğu halde nuru olmayan havaya ârız olarak hulûl eden şeyin ismine dahi burudet diyoruz. Gerek aydınlık, gerek karanlık, herhangi eşyâya yakın olursa olsun hakikat, havada müessir, esirin gayri değildir. İlk halk olunan eşyâ bahr-i mescûrdur ki. zulûmattır. İşbu zulûmat içerisinde Cenâb-ı Rabb-ülmüteâl hazretleri (MÂKÂNE VE MÂ YEKÛN) vücûdiyatın istidatlarını bu bahr-i mescura tevdi buyurdu. Bu bahr-i mescûr ümm-ül kitâp» olun bir levhil kaderdir. Ziya onun kalemidir. Tekyifi ile bahr mütekeyyif olur. Küllivat ve cüz'ivatm viicûdlarında tasarrufu müsâvidir. Şayet, ziya imdad etmese vücûdiyatın varlığı kalmaz. Bir şeyi mahv-ü fenâ etmesi tabiatıdır. Zıyanın icbârı ile eşyânın üzerine tasarruf eder. Ziya nur değildir. Esîr mukabilindedir. Bu esîr; bir cisimden, mukabili olan diğer cisme o cismin has sasının vusulüdür. Seyyale-i berkiye gibi bir havya müsâdif olmazsa zuhur etmez. Havadan murad cisimdir. Cisimlere tesadûf etmesinden nur meydana gelir.

Şemsin ziyası, Arzın hava-yi nesimîsine iptida tesâdüf etmesiyle fecir ve şafak gibi, sonra Arza tesâdüfî ile nur gösterir. Bu ise cisimlerin hassasıdır. Ziyadan ayrılarak bahr-i mescûrun üzerinde bu tekevvünât zuhûra gelmektedir. Bu esîr teşekkülâta müstait değildir. Zaman ve mekândan hâlidir. Bir şey için uzuv olmaz. Kendisinde cuz'iyet ve küllivet tasavvur olunmaz. Kaleminden başka bîr şey onun hükmünü iptal edemez. Kendi nefsiyle kaimdir. Her şey onunla kaim olur. Her cesamı muhittir. ihâtası hulul ve ittihat ile değildir. İttihat ve hulul cisimlerin hassalarından olup bu ise cisim değildir.

Cevher değildir. Çeşit çeşit kürelerin hepsi onun tasarrufu dahilindedir. Ziya vâsıtasıyla hüsn-ü idare eder. Bu, Cenâb-ı Hakkın kudret isminin sedenesiyle olan kaadir ismidir ki, bütün esyânın kaderini ve kevnûnivetini muhittir. Her olmuş ve olacak eşyânın zuhûr mahallidir. Rububiyet-ül eşyâ ona mevdûdur. Eşyâ onun zillinin teâküsüdür. Kudret i ilahiyedir. Zât değildir. Şey'iyetüs sübûtun en basitidir. Cenâb-ı Hakkın tasarrufuna en yakın efal-i ilâhiyenin masdarıdır. Gerek ecsam-ı uzviye-i nuraniye ve gerek uzviye-i zulmaniye buna tâbidir. Nefh-i İlâhiye denilen şey bunun gibidir. Kevn-ü fesâdm illeti gâiyesidir. Vücûd ve ademe mütenâzırdır. Eğer, Allah Teâlâ hazretleri bir şeyi halketmek murad ederse bu bahr-i mescûra tecelli eder. Nur ve zulümât veya şibih nur, yahut şibih zil husûle gelir. Gittikçe tekeyyüf ve tekeyyüf ettikçe tekâsüf ederek kabil-i müdebbir bir cisim halkeder. Esîr tâbir etmiş olduğumuz şey'iyet-üs-sübût sulp cisimlerde bir suyun cereyanı gibi cereyan eder. Cereyanın sebebi, bir cismin zıyasının diğer bir cisme tevârüdüdür. Câzibe ve dâfia kuvvetleriyle birbirinden âhara naklolan hassaya ziya tâbir olduğu takdirde havada bir iştiâl zuhûra gelip bu iştiâl-i âdiyenin ismine nur diyoruz. Nur ise bir şeyi gösterir ecsâmın keyfiyetindendir. Bu da hava-yi nesimînin hâricinde olamaz. İştiâl, ihtirak, ibtirâk hava-yi nesimînin hassalarındandır. Şemsin zıyası, Arzın hareketinden hâsıl olan hararetini, hava-yi nesimîye tebdil ederek, hararet ve ziva ile mükeyyef olan esiri cezbe ve mezcine dahi râdife-i Arzın bir mizâcî ilka

olunarak bel' ve sarfolunan hava-yi nesimîye müşabih, gâyet hâr bir tabaka-i havaiye teşkil eder. Bu suretle 24 saat zarfında tamamen sarf olunan havayı telâfi-i mâfât eder. Bir taraftan da suya münkalip olur. Su da bir taraftan tebahhur ederek hava-vi nesimi yapar. (EFELÂ YEREVNE ENNÂ NE'TİL ARDA NEN- KUSUHÂ MİN ETRÂFÎHÂ EFEHÜMILGÂLİBÛN) Kürenin tedarucî, yâni mihveri etrafındaki hareketinin sebebi de budur. (Allâh-ü, âlem).

Surette on iki nevi üzre olan hava tedricen Arza takarrüp ederek su ve sâireyi teşkil etmektedir.

(VEL ARDA MEDEDNÂHÂ VE EI KAYNA FÎHÂ REVÂSİYE VE ENBETNÂ FÎHA MİN KÜLLİ ZEVCİN BEHÎC). Buna dair tafsilât Hüsameddin hazretlerinin (Zübde-tül-makâl filkevn-i vel — hayâl) namı ile Arapca yazılmış risalelerinde beyân olunmuştur. (FEMÂ ZANNÜKÜM BÎRABBÎL- ÂLEMİN FENAZARE NAZRATEN FİN NÜCÛMİ FEKALE İNNÎ SAKÎMÜN FETEVELLA ANHÜM MÜDBİRÎN).

Bahr-i mescûrun bir mevkiini işgal eden Güneş âlemi meskûn ve kendi mihverinde hareket ederek kendine mahsus felekini yâni mahrekini devreder surette irâe olunmuştur. Bu Şems dahi Arz gibi mihveri etrafında hareket eder. Arz küresi nasıl Güneşin ziyası ile mükeyyef mescûru havaya benzer bir vücud mümasiline istihale ederek tedricen bazı cisimlerin mahlutu veya mahlûlû hâline getirir, hava-yi nesimîye kalb ile bel' ve

sonra hazım ve suya münkalip ederek tedâfûî hâletinde bulunmaktadır. Şemse dair râdifelerin ziyasıyla mükeyyef olan bahr-i mescûrda Arz ve diğer kürelerin bu bahirden geçerek bıraktıkları ziya eserini dahi Sems cezb ve bel'eder.

(VEL ARDA MEDEDNÂHÂ) bu âvet-i mübinde Arza meded, yâni Arzın sarfettiğini yerine koymasının iki surette zuhûruna işaret vardır. Biri, nefs-i Arzdan dışarı çıkan ve yükselen dağlar; diğeri hariçten su ve nebât suretiyle imdad olunmasıdır. Allah-ü a'lem hazmı sehil olsun için hayvanlardan bazılarının arzında hâsıl olan luâbı ile çiğnenilen şeyi mahlut etmesi buna kıyâs olunabilir.

Kamer ve Şemsin hâle peydâ etmesine Türkçemizde (ay ağullanmış), (güneş harmanlanmış) denilir. Bu, Arz üzerinde Kamerin ve Şemsin tesisatını gösterir açık bir hikmet-i tabîîyedir. Eğer havada su buharı ince surette bulunursa, Arz ile Kamer arasında teati olunan müessir hassa bu ince buharı muvazât dâiresinden def ile bu görünen buhar sanki kamerin etrafını muhit bir hava suretini tersim etmiş gibi görünür. Hattâ med ve cezir esnâlarında gerek Şemsde gerek Kamerde birkaç saat devam edercesine görünür. Hava inkisârı dediğimiz dahi bizi ihâtâ eden havanın hassasıdır. Zirâ, hep bu hava içerisinde bulunuyoruz. Görme ve işitemiz bu havanın tesirâtına tâbidir, Hep bunun içindedir. Bunun ile işitip bunun ile gülüyoruz. Hayatımız bile bu havaya tâbidir.

Bunsuz bir nefes yaşanılmaz. İşte, bazı mütekaddimîn tecrübe ederek Ayın ağılanması ve Güneşin harmanlanması ile denizlerin med ve cezrine, havanın yağmur ve rüzgârlı olmasına dâir haber verirlerdi.

İnsanlarda olan erkeklik ve dişilik gibi kürelerde de erkeklik ve dişilik halk olunduğu henüz keşif ve tâyin edilmemiş ise de bu nevi hâdiselerin ileride keşif ve tâyin olunacağı şüpheden vareste değildir.

Zühal ile Müşteri birbirinin aynı değildir. Zühre ile Arzın yekdiğerine benzerliği varsa da canlıları beslemekte Merih ve Müşteriye benzemezler. Zühre ile Kamer birbirine müteâkis bulunduğu gibi Müşteri ile Zühal her ne kadar yaşlı olsalar da aralarındaki aşikâr muhalefetlerini asla değıştirmezler.

Zühal ile halkası arasındaki fazla harâretten yılan ve akrep gibi sıcakta yaşayan bir nevi hayvanlar husule gelmesi caiz ve ihtimal dahilindedir, Cenabı Hak Kuran-ı kerimde (SEB'A SEMÂVÂTIN TIBÂKA), (VEL ARDA MİSLİHÜNNE) buyurmuştur. Bunlar her ne kadar Arza mutabık bir mânâ ifâde ederlerse de kendileri başlı başına bir âlem olduklarından Arzda olan su ve hayat gibi şeylerin bunlarda dahi bulunmasını düşünerek Arzla mukayese etmek noksan düşünüşdür.

Arz küremiz henüz çocukluk hâlinde bulunmaktadır. Kendisi ne kadar zeki ve bâliğ olursa üzerinde yaşayanlar dahi o nisbette terakki eder. Aynı zamanda

Arzın hâiz olduğu câzibe, dâfia ve mümsike kuvvetleri dolayısıyla, Arzda bir nevi hayatiyet de bulunduğu düşünülürse, kendi başına müdir ve müdebbir olmasıyla mecburiyet altından kurtulmuş olur ki, kuyruklu yıldızın Arzımıza çarpması korkusundan da kurtulmuş oluruz.

Arzda, şibh-i mâdenî ve şibh-i nebâtî gibi hayatı hâmil ve irâdesiyle hareket eden, kimi ziya ve kimi havadan gidasını almakta bulunan mahluklara tesadûf olunuyor. Arz küresinde yaşayan her nevi mahlukun hayat âlemleri, yâni yaşama zamanları mahdut gibidir. Hevam (hayvanat-ı zâhifeden biri) gibi Arzda bir zaman yaşadktan sonra sanki hiç yokmuş, olmamış gibi o nesil tükenir. Kullanılmakta olan tarak ve sair bu gibi süs âletleri ağaç nevinden olan nebâtî şeylerden imâl edilmiş olsa, o zamanın bize yâdigârı olan fil az vakitte mûnkariz olup gitmez.

Şurası zarurî olarak insanı bir düşünceye mecbur ediyor. Bir hayvanın hayatını teşkil eden uzuvlar gibi mâden kömürleri ve sair mâdenler, neşv-ü nemâsı bulunan, yâni ziruh olan küremizin birer uzvu makamındadır. Zihayat olan bu Arzdan elbette bir cismin, bir uzvun zâyî olması ve noksanlaşması o cisimde büyük bir rahne hâsıl eder.

Mâdenlerin göze görünmeyen gerek câzibe ve gerek sair kuvvetlerle değişmesi veya mahvı o cismin hassasına noksanlık getireceğinden mâdenlerin mahv-ı tebdili elbette küremize bir noksanlık getirecek gibi fikirler tevlit eder.